

**K.K.T.C.
YAKINDO U ÜN VERS TES
SA LIK B L MLER ENST TÜSÜ**

**K.K.T.C.'DE AKTARLARDA SATILAN TIBB B TK LER VE
KULLANILAN KISIMLARI**

Dr. Vesile VEHB

**FARMASÖT K BOTAN K
YÜKSEK L SANS TEZ**

**TEZ DANI MANI
Yrd. Doç. Dr. DUDU ÖZKUM**

LEFKO A

2014

TE EKKÜR

1975 senesinde benim görevi nedeniyle, İstanbul'dan gelip yerleştiğim Kıbrıs'da geçirdiğim ilk ilkbaharda etrafımda gördüğüm yabancı çiçek ve yenilebilir yabancı bitkiler beni hayrete düşürmüştü. Onları resimleyip, haklarındaki bilgileri bulmak ve ufak bir kitap haline getirme serüvenim yaklaşık 10 yılımı almıştı.

Seneler sonra Yakın Doğu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı Yüksek Lisans bölümüne öğrenci alınacağını duyduğumda çok sevindim. Ancak yaşı 65 olmuştu. Acaba ben bu yaşta yeniden öğrenci olabilir miydim? Beni yüreklendiren ve ilk ders kitabımı hediye eden Prof. Dr. Sn. İhsan Çalı'ya, yine beni cesaretlendirerek bu konuda hiçbir yardımı benden esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sn. Dudu Özkum'a, bazı derslerimize girip beni Kıbrıs endemisi olan mucize ağaç Harnup (Harup) ile tanıştıran Eczacılık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sn. Rümeyza Demirdamar'a, Prof. Dr. Şahan Saygı'ya ve verdiği dersler, ders aralarındaki hayatı ve bitkileri sevdiğini espirilerinden dolayı Prof. Dr. Aytegin Güvenç'e çok teşekkür ederim.

Tezimin yazım aşamasındaki yardımlarından dolayı genç dostum Uzm. Biolog. Sn. Fatma Kaya Yıldırım'a teşekkürlerimi sunarım.

Dekan sekreterleri Nihal Ruso ve İzzet ve Yalova'ya bizlere gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür ederim.

Kaliteli eğitimimin kaliteli hocalardan geçtiğini düşünüyerek hareket ederek, ülkemize böylesine güzel bir eğitim müessesesi kazandıran tüm Yakın Doğu Üniversitesi kurucuları ve yöneticilerine ayrıca kütüphane çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son teşekkürümü ise, benim, üç oğlum ve gelinlerimdir. Hepsi bir şekilde bana yardımcı oldular.

Jin. Opr. Dr. Vesile Vehbi
08.03.2014-Lefkoşa-K.K.T.C.

ÖZET

Vehbi, V. K.K.T.C.'de Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkiler ve Kullanılan Kısımları. Yakın Do u Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik, Yüksek Lisans Tezi, Lefko a, 2014.

Ülkemizde tıbbi bitkiler; eski ça lardan beri ilaç, gıda, parfümeri ve kozmetik gibi farklı alanlarda kullanılmaktadır. İnsan sa lı nı etkileyen ve halk ilacı olarak kullanılan bu bitkilerin yeti tirilmesi, toplanması, satılması ve tüketilmesinde bazı önemli noktalara dikkat edilmelidir. Ülkemizde bu bitkiler genellikle, özensiz bir ekilde toplanmakta, yeterli satı ve kullanım bilgisine sahip olmayan kişilerce satılmakta ve bilinçsizce tüketilmektedir. Bu durumda sa lı a faydalı olan tıbbi bitkiler bile insanlara zararlı olabilmektedir. Aktarlar çok sayıda tıbbi bitkiyi bulundurmaktadırlar. Ancak ço unun hala bu bitkilerin özellikleriyle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir.

Bu çalı mada, K.K.T.C.'de faaliyet gösteren Aktar dükkanlarındaki yetkili kişilerle yüzyüze görüşülerek, ya , cinsiyet, eğitim durumları, meslekleri ve bu aktarlarda bulunan tıbbi bitkilerin neler oldu u, bunlar arasında en çok satılan do al ürün/ya /drog/tıbbi bitki ve kullanılan kısımları, drog satı larını etkileyen faktörler, tıbbi bitkilerin nerelerden sa landı ı ve bu droglar hakkında bilgi edinilen kaynaklar ile hangi endikasyonlar için kullanıldı ı araştırılmı tır. Bu çalı mada ayrıca aktarlarda bulunan drogların büyük bir ço unlu unun bitkilerin yaprak, tohum, meyve, çiçek, kök, dal, rizom ve so an gibi bitki organlarından ve kurutulmu kısımlarından olu tu u belirlenmi tir.

Anahtar Kelimeler: K.K.T.C, Aktar, Tıbbi Bitkiler, Drog, Etnobotanik, Doa l Ürünler.

ABSTRACT

Vehbi, V. Medicinal Plants Sold in T.R.N.C. Herbalists and Used Parts. Near East University, Faculty of Medicine, Pharmaceutical Botany, Master's Thesis, Nicosia, 2014

In Cyprus medical herbs have been used for medicinal, nutritional, perfumery and cosmetics uses since ancient times. In use, cultivation, gathering, sale and consumption of these herbs that have effects on human health there should be important considerations. In T.R.N.C, these herbs are often gathered without due diligence and sold by people that do not have enough knowledge about the sale and consumption of those herbs, and subsequently consumed without enough information on their use. This in some cases results in misused medically beneficial herbs being harmful to health. Herbalists stock a great number of herbs, but don't seem to have enough knowledge about the particulars of these herbs.

In this study, through in person interviews, the demographics of the herbalists in T.R.N.C., the species of herbs sold, the mostly sold of the natural products/essential oils/drug/medical herbs and the used parts of those herbs, the factors affecting medical herb sales, where the herbs are gathered, the herbalists' information sources about the herbs and what symptoms they were used for has been researched and identified. It has also been identified that majority of the herbal remedies sold at the herbalists use parts of the herbs consist of the leaves, seeds, fruits, flowers, roots, branches, rhizomes, bulbs and dried parts of the herb.

Keywords: T.R.N.C., Herbalist, Medical Herbs, Drug, Ethnobotany, Natural Products.

Ç İNDEK İLER

	Sayfa
ONAY SAYFASI.....	III
TE EKKÜR.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
Ç İNDEK İLER.....	VII
EK İLER D Z N	VIII
TABLolar D Z N	IX
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BULGULAR.....	5
2.1. Kıbrıs Tarihi.....	5
2.2. Kıbrıs'ın Nüfus Dağılımı	6
2.3. Kıbrıs'ın Çoğrafik Konumu	6
2.4. Kıbrıs'ın İklimsel Özellikleri	7
2.5. Kıbrıs'ın Florası.....	7
2.6. Kıbrıs'ta Bitkisel Üretim	8
2.7. Tıbbi Bitkiler ile İlgili Yapılan Önceki Çalışmalar.....	9
2.7.1. Türkiye'de Yapılan Önceki Çalışmalar.....	9
2.7.2. K.K.T.C.'de Yapılan Öncelikli Çalışmalar.....	16
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	27
4. BULGULAR.....	28
5. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	44
KAYNAKLAR.....	48
EKLER	
EK 1: Anket Formu.....	54
Ek 2: Resimler	58

EK LLER**Sayfa**

4.1. Kaynak ki ilerin ya larına göre da ılımı.....	35
4.2. Kaynak ki ilerin cinsiyetlerine göre da ılımı.....	36
4.3. Kaynak ki ilerin ö renim durumlarına göre da ılımı.....	36
4.4. K.K.T.C. Aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve do al ürünlere adanın katkısı.....	43

TABLÖLAR

	Sayfa
4.1. 4 İçeye Ait 11 Aktar ve 3 Halk Pazarı.....	28
4.2. Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkilerin/Drogların Genel Olarak Kullanım Alanları.....	35
4.3. K.K.T.C.'de Aktarlarda Satılan Bazı Tıbbi Bitkiler ve Kullanılan Kısımları.....	37
4.4. K.K.T.C.'de Aktarlarda Satılan Doğal Ürünler ve Yağlar.....	41
4.5. En Çok Satılan Tıbbi Bitkilerin/Drogların Bölgelere Göre Dağılımları.....	42

1. G R

Besin elde etmek ve sa lık sorunlarını gidermek için ilk ça lardan itibaren insanların bitkilerle ili kili oldu u bilinmektedir. ‘Bitkilerle tedavi’ anlamına gelen “Fitoterapi” terimi ise ilk kez Fransız hekim Henri Leclerc (1870-1955) tarafından kullanılmı tır. Fitoterapi; Yunanca fito (bitki) ve terapi (tedavi) kelimelerinden meydana gelmi tir. Hastalıkları önlemek, sa lı ı sürdürmek veya hastalıkları iyile tirmek için ilaç olarak kullanılan bitkilere ise ‘Tıbbi bitki’ denilmektedir (Anonim, 2005). Do al kaynaklardan elde edilen maddeler, hastalıkların tedavisinde (terapötik) veya koruyucu (profilaktik) olarak kullanılmaktadır. İlaç yapılmasında kullanılan biyolojik, anorganik veya sentetik kökenli, tedavi özelli i olan bütün hammaddelere verilen genel isim ‘Drog’ olarak bilinir.

İlaçların yapılmasında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel ham maddeleri (drog) satanlara ‘Aktar’ denilmektedir. Bu kelime Arapça ‘Attar’ (güzel kokular satan) kelimesinden geldi i rivayet edilse de S. Ünver bu söylemin do ru olmadığını ve ‘Akkar’ kelimesi ile ilgili olduğunu savunmaktadır (Baytop, 1999).

1868 yılında İstanbul’da 45 eczaneye kar lık 2000 aktar bulunuyor olması, Osmanlı döneminde halkın ilaç gereksinimini hekimler veya aktarlar tarafından kar ılındığını do rulamaktadır. Aynı dönemde İstanbul aktarlarında satılan ba lıca droglar arasında anason, biber, ceviz, tarçın, gülsuyu, karanfil, kimyon gelmekteydi. İstanbul’da, Bizanslılar döneminden beri ilaç hammaddeleri satarak ve ilaç hazırlayarak halk sa lı ı üzerinde etkili olan aktarların çalı ma ekileri ve dü ünçe tarzları hakkında özgün ve kapsamlı bir ara tırma yapılmamı olmasına ra men, drog ticaretinin tarihi Hititlilere kadar dayanmaktadır. Buna göre tarihte bilinen en eski reçetelerden biri Hititlere aittir. Ancak Sümerler’den ve Mısırlar’dan kalan tablet ve yazıtlarda da ifalı bitkiler hakkında bilgiler bulunabilmektedir. Eski Mısır dönemine ait tıbbi papirusların bulunması, Mısır tıbbı ve ilaçları hakkındaki bilgilerimizi çok geni letmi tir. İlaçlar ve tedavi ile ilgili papirusların en önemlisi .Ö. 1550 yıllarında yazıldı ı tahmin edilen Ebers papirusudur. Bu papirus El Assassaif’in mezarında bir mumyanın bacakları arasında bulunmu olup 77 bitkisel, hayvansal ve madensel drog ve 800 den fazla reçete kayıtlıdır. Reçetelerde en çok acımarul, da so anı, ardıç meyvası, banotu, çi dem, hardal, hintya ı, incir, yılanotu, keten

tohumu, ki ni , mürver, nar kabu u, pelinotu, sakız, sarısabır, so an, tarçın, terementi ve üzümün adı geçmektedir (Bayramo lu ve Toksoy, 2008). Mezopotamya uygarlı ı döneminde kullanılan bitkisel drog miktarı 250 civarındaydı. Bu döneme ait tabletlerdeki reçetelerde ise adamotu, banotu, çöpleme, e ir kökü, ha ha , hardal, kekik, kitre, me e mazısı, nane, nar kabu u, rezene, safran, terementi gibi bugün dahi tıpta kullanılan droglara sık sık rastlanmı tır. Grekler döneminde ise 600 kadar tıbbi bitki tanınıyordu. Arap-Fars uygarlı ı zamanında bu rakam 4000 civarına kadar yükselmiştir. XIX. yüzyılın ba larında ise bilinen tıbbi bitki miktarı 13000'i bulmu tur (Baytop, 1999). Tıbbi bitki miktarı bu denli artı gösterirken ticareti de unutulmadı. Uzak Do u'nun drog ve baharatı Antakya, skenderun veya Trabzon limanlarına gelir ve buradan da gemiler ile stanbul'a nakledilirdi. Korsanların denizlere hakim oldu u dönemlerde ise nakliyat karadan, kervanlar ile yapılıyordu. Do u malları kervanlar ile ran üzerinden, Trabzon veya skenderun limanlarına getirilir ve bu limanlardan Avrupa merkezlerine yollanmak üzere, Genova veya Venedik limanlarına ta ınırđı. Bizanslılar döneminde 6. yüzyıldan itibaren stanbul baharat ve drog ticaretinin merkezi haline gelmiştir (Baytop, 1990).

Aktarlık, yalnızca drogları satmak de ildir bunun yanında ifa veren bitkiler aracılı ıyla insanların rahatsızlıklarını gidermektir. Geçmişten günümüze insanlar bu tür bitkileri kendilerine do adan toplayarak veya aktarlardan satın alarak, pekçok hastalık (kuru öksürük, kabızlık, idrar tutuklu u, halsizlik, çıbanlar, nefes darlı ı, mide gazı, i tahsızlık, kapanmayan yaralar, adale a rıları, vb) için kullanılmaktadırlar (Baytop, 1999).

'Lokman Hekim' ise slamlıktan önce ya adı ı kabul edilir ve hekimlerin atası olarak görülüp her derde deva buldu una inanılır. Lokman hekim bitkilerin dilinden anlar ve hangi derde deva olacaklarını bilirdi (Baytop,1999).

Evliya Çelebi 17. yüzyılın ortalarında stanbul'da satı yapan aktar dükkanlarını; 2000 aktar, 500 ilaç suları satan, 300 macuncular, 41 gül sucuları, 35 amberciler, 25 buhurcular, 8 ilaç ya ları ayrıca ot bulucular esnafı ekinde açıklamaktadır (Baytop,1999).

Eskiden stanbul esnafının ilaç yapımı ile ilgili maddeleri satan aktarların toplandı ı yer Eminönü semtinde bir kapalıçar ı olan Mısırçar ısı idi. Burada aktarlara ait dükkanlar iki

kısımdan oluşur. Önde satı yapmaya ve drog kaplarını sıralamaya yarayan bölüm, arkada ise depo ve imalathane olarak kullanılan kısım eklindedir. Dükkanların önlerinde ahap süslemeler, cam kavanozlar, toprak çömlekler ve teneke kutularda droglar saklanırdı. 1691 yılından sonra Mısırçarısı aktarlarının düzeni bozulmuş birçok bilgisiz aktarın, ak sülümen ve sıçanotu gibi öldürücü zehirleri, afyon ve esrar gibi uyu turucu maddeleri, barut gibi patlayıcı ve yanıcı maddeleri satmaya başlamalarıyla aktarlık yapmalarını önlemek için yasaklar konulmuş dünülmüştür. XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'da azınlık ve yabancı uyrukluların açtığı eczanelerin çoğalması, bazı aktarların hazır ilaç satımına başlaması sonucu eczaneler ve aktarlar arasında rekabet oluşmuştur. Bunun üzerine eczacılar kazançlarının azalmasına sebep olan bu durumu İstanbul'daki tüm aktar dükkanlarının kapatılmasını istemeye kadar götürmüşlerdir. Sonucunda ise Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye başkatibi Mehmed Muhtar Efendi'nin ahsi gayretleri ile aktarlık devam etmiş ancak ilaç yapımı ve satımı yalnızca eczanelere verilerek, aktarların ise zehirli drog ve bileşikleri satmaları, ilaç hazırlamaları yasaklanmıştır. Aktarların satması yasaklanan bu droglar; acıbadem, acıçi dem, adaso anı, afyon, akonitin, altınkökü, apomorfin, atropin, balıkotu, baldıran otu, banotu, belladon, beyaz çöpleme, bitotu, çavdarmahmuzu, digitalin, ebucehilkarpuzu, esrar, ha ha , hintya , inyas, jaborandi, kafein, kalabar, kara ardıç, kara çöpleme, kargabüken, katalomba, kodein, kroton, kurtbo an, morfin, papazotu, podofilin, santonin, striknin, sedefotu, taflan, tatula, yüksükotudur (Baytop, 1999).

I. Dünya Savaşı sonrasında ise Mısırçarısı 'ilaç pazarı' özelliğini tamamen kaybetmiş ve 'Baharat çarısı' haline gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren eczanelerin çoğalması ile aktarlık mesleğini önemini kaybetmeye başlamış, dükkan sayılarında azalma olmuştur. Bu zamanın sonuna doğru ise eczanelerde kullanılan drogların sayısı 200 civarına gelmiştir (Baytop, 1999).

Aktar ve eczacılar sattıkları bu drogları farklı yerlerden sağlamaktadırlar. Yabancı droglar, ithalatçı veya toptancılardan, yerli droglar ise üreticiden veya toptancıdan sağlanırlar. Drog toplamayı kendine meslek edinmiş olan kişiler de topladıklarını aktarlara getirmektedir (Baytop,1999).

Eczane veya aktarlarda satılan ve sunulan drogların üzerindeki Osmanlıca isimler bulunur. Bu Osmanlıca isimlerin karışılması için Pharmacopoea Castrensis Ottomana, Düstur-ül Edviye, Türk Kodeksi ve L'Officine gibi kaynaklara başvurulabilir (Baytop, 1999).

Tıbbi bitkilere ulaşma yollarından biri de aktarlardır. Aktar, ilaçların yapılmasında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel ham maddeleri (drog) satan meslek grubuna verilen isimdir. Aktarlık uzun yıllardan beri bilinen bir meslek grubudur. Buralarda satılan tıbbi bitkiler, halkımız tarafından atadan yadigâr bilgileri içinde kullanılmaktadır (Gürson ve ark., 2005). Uzun yıllardır kullanılarak test edilmiş olan, yabancı bitkilerin kullanım bilgilerinin, halktan ve bunları edinmiş kişilerden derlenmesi önemli bir konudur. Halk sağlığını doğrudan ilgilendiren bu geleneksel bilgilerin, mevcut literatür bilgileriyle karşılaştırılması gerekmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu bitkisel genetik potansiyelin ortaya çıkarılması için flora taramaları ile ilgili etnobotanik araştırmalar son yıllarda artmıştır. Ayrıca ülkemizde gıda ve ilaç amacıyla kullanılan bitki türlerinin de belirlenmesi üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır (Georgiades, 1987; Georgiades, 1992; Vehbi, V., 1991; Dedeçay, 1998; Zannettoy Pandelli, 1998; Savvides, 2000; Gücel, 2002; Karademir ve Öztürk, 2002; Della ve ark., 2006; Khan, 2006; Lardos, 2006; Hadjikyriakou 2007; Uslu, 2007; Gonz'alez-Tejero ve ark., 2008; Yıldırım Kaya, 2010; Karousou ve Deirmentzoglou, 2011; Ozan, 2011; Özkum ve Ozan Depreli, 2011; Tulukçu ve Sağıdıç, 2011; Özkum ve Ozan Depreli, 2012; Özkum ve ark., 2012).

Bu araştırmada, K.K.T.C.'de aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve kullanılan kısımları (drog) araştırılarak belirlenmiştir. Halkın en yoğun kullandığı doğal ürünlerin/tıbbi drogların/bitkilerin, bu doğal ürünlerin/tıbbi drogların/bitkilerin nerelerden sağlandığı, hangi etkiler için önerildikleri gibi bazı soruların yanıtları bir anket yardımıyla ortaya konulmuştur. Ayrıca bu aktarlara ilaveten tıbbi ve baharat bitkilerinin satıldığı halk pazarları da taranmıştır. Tüm bilgiler bir veri tabanına işlenerek bilimsel çalışmalara kaynak teşkil edecek ve bu bilgilerin yeni kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.

K.K.T.C.'de Aktarlara Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Dairesi'nin daimi genelgesi doğrultusunda satış izin belgeleri verilmektedir.

2. GENEL B LG LER

2.1. Kıbrıs Tarihi

Kıbrıs'a insanların yerle iminin M.Ö. 10000 yılları yani Paleolitik Döneme kadar uzandı ı tahmin edilmektedir. Adanın güneyinde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ilk insan yerle imcilerin M.Ö. 9000 yıllarında bazı yapılar bıraktıkları görülmü ve Cilalı Ta Devri döneminde buralara yerle tikleri anla ılmı tır. Ayrıca ilk yerle imcilerin Anadolu'dan oldu unu, ayrıca M.Ö. 7000 tarihleri Neolitik ça da Filistin, Lübnan ve Suriye üzerinden de insanların buraya geldikleri tahmin edilmektedir. M.Ö. 6000 ve daha sonra adaya gelen insan toplulukları çanak, çömlek, testi, bardak gibi kilden kaplar yapabilme sanatını getirmi lerdir. Böylelikle bu dönemde Kıbrıs halkı çanak ve çömlekçilikte kendilerine has stiller ve tasarımlarını üretmeyi ba armı tır. M.Ö. 3000 yılları Kalkolitik ça da bakır madeninin çıkarılması ile birlikte insanlar bu madeni i lemeyi ö renerek günlük hayatta kullanılabilecek aletler yapmaya ba lamı ve Mısır, Suriye, Filistin üzerinden Mezopotamya halklarının adaya gelmeye ba laması ile birlikte ticari ya amda faal duruma geçmi tir. Halkın bakırdan tunç elde etmesini ö renmesiyle yapılan ta tabak ve kaplar, pi mi toprak kaplar, küçük topraktan yapılmı heykel, altın ve gümü takılar, balta ve silahlar, tunç, demirden yapılmı ok, mızrak gibi arkeolojik kazılarla bulunmu eserler, dünya üzerinde birçok müzede sergilenmektedir (özellikle New York Metropolitan müzesinde Kıbrıs bölümü çok büyük yer almı tır). Mısır ile yapılan ekonomik ve siyasi ili kiler sonucunda M.Ö. 1500 - 1450 yılların kesin olarak III. Tutmosis döneminde Mısır mparatorlu u'nun egemenli ine girdi. M.Ö. 1320'ye kadar Hititler ve Mısırlıların mücadelelerine sahne olduktan sonra Hititler M.Ö. 1200'li yıllara kadar Kıbrıs'ı kendi idaresi altında tutmu tur. Bu dönemde Hitit uygarlı ı adayı sürgün alanı ve bakır ihtiyaçlarını kar ılamak için kullandı. Hitit uygarlı ndan sonra Mısır firavunu III. Ramses döneminde yeniden Mısır hâkimiyeti altına girdi. M.Ö. 1000 senelerinde ise Fenikeliler adanın tamamının hâkimiyetine sahip oldular. Fenikeliler'in hâkimiyeti M.Ö. 709'da Asurluların Kıbrıs'ı ele geçirmesi ile son buldu. Asur yönetimi M.Ö. 669'da sona erdikten sonra Kıbrıs, bir müddet ba ımsız olarak varlı ını sürdürdü. M.Ö. 570 tarihlerinde yeniden Mısır'ın yirmi altıncı hanedanının firavunu II. Amasis döneminde Mısır hâkimiyetine girdi. Bu dönemde Mısırlıların etkisi kıyafet ve çömlekçilikte görülmü tür. Ardından Mısır'ı ele geçiren Pers hakimiyetine ardından Babil ve sonrasında M.Ö. 30'da Roma Cumhuriyeti'nin hakimiyetine girdi. Yapılan

seferler ve anlaşmaların ardından Kıbrıs adası 688'den 868'e kadar Kıbrıs Arap-Bizans Kondominyumu olarak idare edildiği halde bu durum uzun sürmedi ve 966-1191 arasında sadece Bizans egemenliği altına girilmiştir. Ardına 3. Haçlı Seferi'nden sonra 1191 yılında İngiltere yönetimine giren halk düzeni beğenmeyip ayaklanmaları üzerine 1192'de Lüzinyanlar'ın yönetiminde 300 yıl kalmıştır. Bu dönemde Lefkoşa kenti kurulmuştur. Kıbrıs Krallığı 14. yüzyılda Cenevizli tüccarların eline geçti. 1426 yılında Memlûklular adayı kendilerine bağladılar. 1489'da son kraliçe Caterina Cornaro'nun adayı Venediklilere satmasıyla Kıbrıs Krallığı son buldu. Kıbrıs 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir. 1878 yılında Osmanlı'dan 'Ruslara karşı yardım' vaadiyle yıllık yaklaşık 92.000 altın karşılığında Birleşik Krallık tarafından ada kiralanmıştır. Daha sonra 1914 yılında Birleşik Krallık tarafından ilhak edilmiştir. Ada, 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla bağımsızlık kazanmıştır. 1974'te Yunan darbesinin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği harekât sonucu adanın kuzeyinde de facto olarak tek yanlı Kıbrıs Türk Federatif Devleti kurulmuştur, 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (K.K.T.C.) adını almıştır (Gürel, 2004).

2.2. Kıbrıs'ın Nüfus Dağılımı

Adanın toplam nüfusu %70'ı Rum, %30'u Türk'tür. 1980'lere kadar adada çok az İngiliz, Ermeni ve Maruni toplulukları bulundu. 1983 yılında Türkiye'nin adaya yasal müdahalesi ile çeşitli bölgelerinden adaya yerleştirmesi yapılmıştır ve ada nüfusunda Hatay, Adana, Antep bölgelerinden göç edenlerin gelmesiyle artış olmuştur. En büyük şehri Lefkoşa'dır (Gürel, 2004).

2.3. Kıbrıs'ın Coğrafik Konumu

Kıbrıs adası, Anadolu yarımadasının 65 km güneyindeki Akdeniz'de yer alan üçüncü büyük adadır. Kuzeyinde 65 km mesafe ile Türkiye, doğusunda 112 km mesafe ile Suriye, 267 km ile İsrail, 162 km ile Lübnan; güneyinde 418 km ile Mısır; kuzeybatısında 965 km ile Yunanistan yer almaktadır. Kıbrıs adası 34°33' ve 35°41' Kuzey enlemleri ve 32°23' ve 34°55' Doğu boylamları arasındadır. Ekilebilen % 45'lik verimli arazinin % 20'si sulanmaktadır.

Adanın batılıca yüzey ekileri, kuzeyde denize paralel uzanan Be parmak Da ları ile adanın büyük kısmını kaplayan ve en yüksek noktasının bulundu u güneydeki 1952 m yükseklik ile Trodos Da ları'dır. Kuzeyde Dipkarpaz, batıda Güzelyurt, güneyde Akıncılar'a do ru K.K.T.C. toprakları yayılır. K.K.T.C. ile Rum kesimi toprakları arasında Birle mi Milletler'in kontrol bölgesi bulunuyor (Kıbrıs-Kuzey Kıbrıs jeolejisi).

2.4. Kıbrıs'ın klimsel Özellikleri

Ülkemizde yazların sıcak ve kurak, kışların yağmurlu ve oldukça de iken geçti i Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Lefko a'da yaz aylarında sıcaklık ortalaması 21°C-27°C, kış aylarındaysa 5°C-15°C arasında de i ir (Yorgancı, 2004).

2.5. Kıbrıs'ın Florası

M.Ö. 275 - 195 devresinde yağmurlu olan Eratosthenes'e göre Kıbrıs'ın büyük bir kısmı hatta Mesarya bile ormanlarla kaplı idi. Bilinçsiz kullanım ve a rı otlatma sonucu gelen tahribat, bitki örtüsünün de i im sürecinden önce Maki florasını olu turan (çalı toplulu u) 4 veya 6 m boy, *Arbutus andrachne* (Sandal A açı), *Pistacia terebinthus* (Çitlembit), *Olea europea* (Zeytin), *Styrax officinalis* (Tesbih A açı) ve *Quercus coccifera* (Kermes Me esi) olu mu , daha sonra bilinçsiz kullanım ve a rı otlatmanın a rırlı ı ve devamlılı ı sonucu 3 m den daha az boylu garik bitki toplulu unu olu turan *Cistus* sp. (Laden), *Genista sphacelata* (Azgan), *Calycotome villosa* (Pirekapan) ve yer yer *Pistacia lentiscus* (Sakız A açı) ile yıllık ve çok yıllık otsu bitkiler olu mu tur. Bilinçsizli in ve otlatmanın daha da a rırlaması ile *Sarcopoterium spinosum* (Abdesbozan), *Fumana* spp. (Güne Gülü), *Micromeria* spp. (Güverin otu), *Thymus capitatus* (Beyaz Kekik, tülümbe) ile çok az sayıda otsu bitkiden meydana gelen bitki toplulukları olu mu tur. Böylece turunçgiller, zeytingillerin yanı sıra, makilik ve bodur a açlar Kıbrıs'ın genel bitki örtüsünü olu turmu tur (Yorgancıo lu, 2010).

Kıbrıs florasına bakıldı ı zaman 1,610 tür veya 1,738 takson içermekte ve bunların 108 türü veya 143 taksonu endemiktir. Buna göre endemizm oranı % 8.2'dir (Tsintides ve ark., 2007). Flora açısından oldukça zengin olan K.K.T.C. bu zenginli e paralel olarak, çok sayıda odunsu ve

otsu faydalı bitkiye sahiptir (Viney, 1994). K.K.T.C florası 17'si endemik olmak üzere 1300 türden oluşmaktadır. K.K.T.C.'ye özgü endemik bitkiler ise *Delphinium caseyi* (Casey'in Hezararı), *Arabis cypria* (Kıbrıs Kazteresi), *Brassica hilarionis* (Sent Hilarion Lahanası), *Silene fraudatrix* (Alevkaya Sinekkapanı), *Dianthus cyprius* (Kıbrıs Karanfil), *Sedum lampusae* (Lapta Damkorusu), *Pimpinella cypria* (Kıbrıs Taç Anasonu), *Limonium albidum* (Kıbrıs Soluk Denizlavanta çiçeği), *Onosma caespitosa* (Küme Sincarı), *Origanum syriacum* (Kıbrıs Beyaz Keki), *Salvia veneris* (De irmenlik Adaçayı). Esas itibarı ile *Pinus brutia* (Kızıl Çam), *Cupressus sempervirens* (Adi Servi) den oluşan ormanlık yapı ile yer yer çok iyi gelişmiş maki florasından oluşmaktadır. Maki bitki topluluğu *Arbutus andrachne* (Sandal), *Styrax officinalis* (Tesbih Ağacı), *Pistacia lentiscus* (Sakız Ağacı), *Pistacia terebinthus* (Çitlemit) gibi fertlerden meydana gelmektedir (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Orman Dairesi Müdürlüğü).

2.6. Kıbrıs'ta Bitkisel Üretim

Adada en büyük endüstri tarımdır ve geçerlidir. K.K.T.C.'de tarım iki türlü yapılmaktadır. Ya mura dayalı veya kuru toprak tarımı ile tahıl ürünleri, hayvan yemi olan saman, tütün, zeytin, keçiboynuzu, badem ve araplık üzüm yetiştirilir. Sulama tarımı ile narenciye, kırmızı yapraklı domates, patates, sebze, sofralık üzüm ve muz yetiştirilir. K.K.T.C.'de 1,5 milyon zeytin ağacı vardır. Süt bitkisi olarak yetiştirilen ağaçlar bütün K.K.T.C.'de özellikle kıyı kesimlerinde keçiboynuzu ve diğer ağaç türleriyle birlikte görülür. K.K.T.C., arap üreticiliği konusunda da önemli bir geçmişe sahiptir ve tahıldan sonra en önemli üreticiliği arap konusundadır. Özellikle Karpaz bölgesi ve Girne'deki dağlık bölge arap üreticiliği konusunda meşhurdur. Kara üzüm ve az ölçüde de beyaz üzüm yetiştirilir. Bu üzümler genellikle arap üretimi için kullanılmaktadır gibi kurutulmuş üzüm olarak ve alkol üretiminde de büyük ölçüde kullanılır. arap üretimi genellikle köylerde ve modern cihazlara sahip olan işletmelerde yapılır (Yorgancıoğlu, 2010).

2.7. Tıbbi Bitkiler ile İlgili Yapılan Önceki Çalışmalar

2.7.1. Türkiye’de Yapılan Önceki Çalışmalar

Son dönemde Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde İslim (1992), İlaç ve Baharat Bitkileri adlı yayınında ulusal ekonomiye, halkın sağlık ve beslenmesinde, aynı zamanda endüstride önemli yer tutan ilaç, baharat bitkilerinin alfabetik bir düzende tanıtımı, özellikleri, yararlanılması, etken maddeleri, drogları, ekonomik değeri, yayılı alanları ve tarıma alınma olanakları konularında temel bilgiler vermiştir.

Bozdoğan (1996), Çukurova Bölgesinde doğal olarak bulunan tıbbi ve çeşitli amaçlarla kullanılan 224 cins ve 1012 tür bitkinin bulunduğunu tespit etmiştir. 244 bitkiden ilaç olarak, bunun yanı sıra 26’sının boya, 16’sının insektisit, 43’ünün sebze olarak, 8’inin hayvan hastalıklarında, 32’sinin uçucu yağ ve sabit yağdan, 14’ünün reçine ve zambandan yararlanıldığını belirtmiştir.

Tuzlacı ve Erol (1999), Eirdir (Isparta) yöresinde yaptıkları çalışmada 66 tür bitkiden halk ilacı olarak yararlanıldığı, bu bitkilerden en çok acı kesici, diüretik, ta dükürücü, mide ve bağırsak gazlarını giderici, ülser, hemoroid, romatizma, so uk algınlığı tedavi edici etkisini saptamışlardır.

Yücel ve Tülüklüo lu (2000), Gediz (Kütahya) çevresinde halk ilacı olarak kullanılan bitkileri araştırmaları, 6 familyaya ait 9 türden 11 yöresel kullanım belirlemiştir. Bunlardan 4’ü solunum sistemi hastalıkları, 3’ü sindirim sistemi hastalıkları, 2’si dolaşım sistemi hastalıkları, 1’i diyabet, 1’i sıtma ve 1’inin yatıştırıcı olarak kullanıldığını tespit etmiştir.

Karademir ve Öztürk (2002) çalışmalarında İzmir insanının halk tıbbi ile tedavisinde kullanılan tüm tıbbi bitkilerin halk ulaşıma en önemli merkez olan Kemeraltı, tarihi doku içerisindeki tartışılmaz yeriyle aktarların en çok bulunduğu yerdir. Halkın en yoğun kullandığı tıbbi bitkileri, bu bitkilerin menşini, yaklaşık yıllık tüketim miktarlarını, hangi etkiler için önerildikleri gibi bazı soruların yanıtlarını bir anket yardımıyla ortaya koymuşlardır.

Ertu (2004) ise Bodrum yöresinde halk tıbbında yararlanılan bitkileri ara tırımı , 350'yi a kın yararlı bitki arasında 92'si do al, 24'ü yeti tirilen toplam 116 bitkinin tedavide kullanımını saptamı tır.

Adana ve ankara aktarlarında satılan ceviz yapra ı (*Juglandis folium*) üzerinde morfolojik ve anatomik çalı malar yapılmı ve çalı ma sonucunda, Ceviz yapraklarının Adana'da dahilen eker hastalı ı tedavisinde ve ba a rısında, haricen saç dökülmesinde; Ankara'da ise eker ve kolesterol dü ürücü, romatizma tedavisinde, uçuk tedavisinde ve iltihap kurutucu olarak kullanıldı ı tespit edilmi tir. Foliol enine kesitinde epidermanın örtü ve salgı tüyleri ta ıdı ı, palizat parenkimasının orta damar boyunca devam etti i ve mezofilin bol druz ta ıdı ı görülmü tür (Baldemir ve Güvenç, 2007).

Ankara' da aktarlarda “adaçayı” adı altında satılan drogların morfolojik ve anatomik olarak incelenmi ve çalı ma sonucunda aktarlarda adaçayı adıyla satılan bitkilerin 2 cinse ait 4 farklı takson (*Sideritis congesta* P.H.Davis & Hub.- Mor., *Sideritis caesarea* H.Duman, Ayaç & Ba er, *Salvia fruticosa* Miller ve *Salvia* sp.) oldu u belirlenmi tir. Labiatae familyasına özgü anatomik özellikler bu türlerde de karakteristik olarak görülmü tür (Yılmaz ve Güvenç, 2007).

Arat Da ı ve çevresinin (Birecik- anlurfa) etnobotanik özelliklerini tespit etmek amacıyla yapılan çalı ma da ise 49 familya ve 193 cinse ait 299 taksonun 170'inin etnobotanik özelli inin oldu u tespit edilmi tir. Bunlardan 59'u yem, 33'ü yiyecek, 19'u yakacak, 17'si tıbbi amaçlı, 13'ü zararlı, 8'i süpürge yapımında, 5'i süs bitkisi, 5'i boya, 3'ü oyun amaçlı (çocuklar için) ve 11'i de di er amaçlı oldu u saptanmı tır. Yöre halkı tarafından 33 bitkiye sadece isim verilmi olup, bu bitkilerin herhangi bir kullanımı bulunmadı ı tespit edilmi tir (Akan ve ark., 2008).

Ege ve Güney Marmara Bölgeleri Afyon, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Denizli, zmir, Manisa, Mu la, U ak ve Yalova illerinde dört yıl süre ile yürütülmü çalı mada toplam 265 ki iden, halk ilacı olarak kullanılan bitkiler ile ilgili 608 kayıtlı bilgi toplanmı tır. En fazla bilgi 158 kayıt ile zmir ilinden toplanırken, onu 128 kayıt ile Mu la izlemi tir. Bilgi veren ki ilerinin %60'nın ilkö retim, %18'nin fakülte mezunu oldu u tespit edilmi tir. Okur yazar

olmayanların oranı ise %5 olarak belirlenmiştir. Halk ilacı olarak kullanılan bitkilerin %74,0'i doğadan toplama yolu ile elde edilirken, %33,0'nün toprak üstü kısmından, %12,8'nin çiçeğinden, %10,3'nün de meyvesinden yararlanıldığı belirlenmiştir. Bazı bitkilerin kullanımı ile ilgili tek bir kayıt bulunurken, en fazla kekik, kantaron ve karababa otundan söz edilmiştir. Kekik için 41, kantaron için 21, karababa otu içinse 19 kayıta kullanımları ile ilgili bilgi verilmiştir. Hemen hemen her türlü rahatsızlığa karşı bir veya birden fazla bitki önerilirken, toplanan örneklerden 65 familyaya ait, 168 tür tespit edilmiştir. Bunun yanında tür düzeyinde belirlenmeyen, ancak cins düzeyinde tespit edilen bitkilere ait bilgilere de yer verilmiştir (Sarı ve ark., 2010).

Çeşitli illerimizde Aktarlarda satılan Zeytin yaprağı (Olive Leaf) üzerinde morfolojik ve anatomik çalışmaları yapılmış ve sonucunda örneklerin bilimsel drog tanımına uymadığı bazı zeytin yaprağı örneklerinin açıkta satıldığı, organik ve inorganik maddelerle kontamine olduğu ve bu nedenle halk sağlığı açısından da uygun nitelikler taşımadığı gözlemlenmiştir (Hürkul ve Güvenç, 2010).

Doğu Karadeniz bölgesi farklı iklim, coğrafik ve topoğrafik özellikleri ile büyük bir genetik bitki çeşitliliğine sahiptir. Rize ili florasında, yöre halkı için önemli bir role sahip tıbbi ve aromatik bitkileri, deniz seviyesinden itibaren çok farklı yükseltilerde görmek mümkündür. Halk arasında bu bitkiler gıda, doğal çay, boya, baharat ve süs bitkisi olarak kullanılmakla birlikte geleneksel tedavide de kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Rize ili doğal florasında bulunan ve ekonomik değeri yüksek olan tıbbi ve aromatik bitkilerin neler olduğu, halk arasında nasıl adlandırıldığı, kullanım alanları literatür taramaları ve inceleme gezileri yapılarak belirlenmiştir. Bu çalışmayla yöre halkının tıbbi ve aromatik bitkilere ilgisinin artması ve doğal florada bulunan bu zenginliklerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır (Yaldız ve ark., 2010).

Faydaoğlu ve Sürücüoğlu (2011) çalışmalarında tüm dünyada olduğu gibi geçmişten günümüze ülkemizde de doğal florada bulunan bitkilerin halk arasında tedavi amaçlı, gıda, çay, baharat, boya, insektisit, hayvan hastalıklarının tedavisi, reçine, zambak, uçucu ve sabit yağlarından faydalanma, medisyen ve kozmetik sanayide kullanımı uzun yıllardan beri süregelenini belirtmiştir. Çalışma sonucunda ise tıbbi ve aromatik bitki çeşitliliğinin korunması ve

sürdürülebilmesi için gerekli her türlü yasal düzenlemenin, yeti tircilerin ihtiyaç duydu u tohumlu u sa layacak kurumsal alt yapının mutlaka olu turulması gerekti ini, aktarlık mesle inin tanımını, kimlerin ve nasıl yapabilecekleri hakkında açıklamalar, gereklilikleri, sınırları, ba lı olması gereken resmi kurum/kurulu ları açıkca ortaya koyan yasalar hazırlanıp uygulamaya konulmasını, tıbbi ve aromatik bitkilere ait bilgilerin toplanaca ı ve ula ılabilece i veri bankaları olu turulması gerekti i ve bu bitkilerin tarımının geli mesine yardımcı olunmasını, kullanılan tıbbi ve aromatik bitkilerin standartlarının bir an önce hazırlanmasının, çe itlendirilmesinin ve ekonomiye olan katkısının arttırılmasını, bilinçsizce kullanımlarının önlenmesinin önemi vurgulanmı tır.

Tuzlacı ve enkarde (2011), Ürgüp-Nev ehir'de halkın geleneksel olarak kullandı ı ifalı bitkileri çalı mı lardır. Ara tırma sırasında 20 köy dahil olmak üzere toplam 24 yerle im merkezi ziyaret edilmi ve alan çalı maları Haziran 2009 tarihleri arasında yapılmı tır. Halk ilaçları olarak kullanılan bitkilerin örnekleri toplanıp, yerel adları, bitki kısımlarının hastalıklar ve tedavi rahatsızlıklarında kullanımı, hazırlama ve uygulama, dozaj yöntemi, tedavi süresi kaydedilmi tir. Sonuç olarak, 116 bitki örne inin, geleneksel halk ilacı olarak kullanılan 67 tür tespit edilmi tir. Ürgüp'te kaydedilen bitkiler daha çok diyabet için kullanıldı ı, ayrıca kalp-damar hastalıkları, öksürük, yara, astım, mide hastalıkları ve yüksek kolesterol tedavisinde yararlandı ı belirlenmi tir.

Konya'da 2008 ve 2009 yılı yaz aylarında aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve onların drogları ara tırılmı tır. Bu ba lamda aktarlarda bulunan tıbbi bitkiler, halkın gösterdi i ilgi durumuna göre (keten, çörek otu, kekik, ısırgan otu ve papatya gibi), yo un talep görenler ve az talep edilenler olarak iki gruba ayrılmı tır. Konya'da aktarlarda bulunan drogların büyük bir ço unlu unun bitkilerin yaprak, tohum, meyve, çiçek, kök, dal, rizom ve so an gibi bitki organlarından ve kurutulmu kısımlarından olu tu u belirlenmi tir. Drogların kullanım ekilleri ve ne kadar süre saklanabilecekleri belirtilmemi tir (Tulukcu ve Sa dıç, 2011).

Andırın ilçesinde (Kahramanmara) tıbbi amaçla kullanılan 41 familyaya ait, 92 do al bitki taksonu kaydedilmi tir. Tıbbi amaçla en çok kullanılan familyalar Labiatae-Balıbabagiller (16 takson), Compositae-Papatyagiller (15 takson), Rosaceae-Gülgiller (6 takson), Liliaceae-

Zambakgiller (4 takson), en çok preparat hazırlama ekli ise infüzyon ve dekoksilyondur. Kaydedilen bitkiler balıca, böbrek taşı düşürücü, soğuk algınlığı, ağrı kesici, cilt rahatsızlıkları, öksürük kesici ve ekler hastalığı için kullanılmaktadır (Demirci ve Özhatay, 2012).

Erzurum iline balıca ilçesinin köyleri geleneksel olarak tedavi amacıyla kullanılan bitki ve hayvanlar bakımından araştırılmıştır. Tedavide kullanılan bitkilerin familyaları, Latince isimleri, yöresel isimleri, kullanımları ve uygulama şekilleri verilmiştir. Köy halkı tarafından, 29 familyaya ait 70 türün, romatizma, deri hastalıkları, solunum hastalıkları, mide rahatsızlıkları, üriner sistem enfeksiyonları ve hemoroit gibi rahatsızlıklarda kullanıldığı belirlenmiştir (Özgen ve ark. 2012).

Bingöl semt pazarlarında satılan yabancı bitkilerin etnobotanik açıdan incelenmiş, pazarlarda satılan yöre halkının tıbbi ve gıda (baharat, çay ve yemek) olarak yararlandığı bitkiler tespit edilmiş ve bu bitkilerin kullanım şekilleri ortaya konmuştur. Yerel pazarlar gezilerek yapılan araştırmalar sonucunda 32 yabancı bitki taksonunun tıbbi, çay, baharat ve yemek vb. amaçlarla pazarlarda satıldığı tespit edilmiştir. Rosaceae (Gülgiller) (7 takson), Lamiaceae (Ballıbabagiller) (4 takson), Apiaceae (Maydanozgiller) (3 takson), Asteraceae (Papatyagiller) (3 takson), Liliaceae (Zambakgiller) (3 takson), Fabaceae (Baklagiller) (2 takson) ve Polygonaceae (Kuzukulağıgiller) (2 takson) yörede yaygın olarak kullanılan bitki familyalarıdır. Yöredeki taksonların, meyve ve tohumları yenilenler (8 takson), yaprakları yenilenler (5 takson), çay olarak kullanılanlar (3 takson), kök ve gövdeleri yenilenler (5 takson), baharat olarak kullanılanlar (3 takson) ekindedir. Ayrıca yerel pazarlarda tespit edilen gıda bitkilerinin büyük bir çoğunluğu tıbbi amaçlar için de kullanılmaktadır. Bu bitkilerin, karın ağrısı ve gaz giderici, mideyi (14), soğuk algınlığı ve ilgili rahatsızlıklar (6), kalp ve damar hastalıkları (6), ekler hastalığı (4), böbrek hastalıkları (3), yara ve kesik tedavisi (2) vb. hastalıkların tedavisinde kullanıldığı tespit edilmiştir (Polat ve ark., 2012).

Turgutlu-Manisa halkı tarafından kullanılan tıbbi bitkileri toplamak ve tanımlamak için yapılan çalışmada, 44 familyaya ait toplam 76 ifalı bitki tespit edilmiştir. En yaygın aile Asteraceae (Papatyagiller) (% 11.8), Rosaceae (Gülgiller) (% 9.2), Lamiaceae (Ballıbabagiller) (% 7.9), Apiaceae (Maydanozgiller) (% 3.9) ve Malvaceae (Ebegümeçigiller) (% 3.9) olup, en

yaygın hazırlama ekli infüzyon (% 37) ve kaynatma (% 18.5) olarak belirlenmi tir. Toplam 177 tıbbi kullanım ekli kaydedilmi kullanım de erine (UV) göre en önemli bitkilerin *Rosa canina*-Ku burnu (0.75), *Ficus carica*-ncir (0.74), *Tilia platyphyllos*-Ihlamur (0.71) ve *Vitex agnus-castus*-Hayıt (0.70) oldu u bildirilmi tir. Ara tırma sonucunda geleneksel halk hekimli inin kullanımı, özellikle köylerde toplumda hala yaygın oldu u kaydedilmi tir (Bulut ve Tuzlacı, 2013).

Bazı hastalık ve rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan tıbbi bitkiler a a ıdaki gibi sıralanabilir (Baydar, 2009):

Böbrek hastalıkları: Altın otu (ölmez çiçek) (*Ceterach officinarum*), atkuyru u (*Equisetum arvense*), ayrıkotu (*Elytrigia repens*).

Cinsel isteksizlik: Demirdikeni (*Tribulus terrestris*), kakule (*Elettaria cardamomum*), meyankökü (*Glycyrrhiza glabra*), safran (*Crocus sativus*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Hazımsızlık: Anason (*Pimpinella anisum*), dereotu (*Anethum graveolens*), havlıcan (*Alpinia officinarum*), kakule (*Elettaria cardamomum*), kimyon (*Cuminum cyminum*), papatya (*Bellis perennis*), rezene (*Foeniculum vulgare*), yenibahar (*Pimenta racemosa*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Hemoroit: Civanperçemi (*Achillea millefolium*), ku burnu (*Rosa canina*), mazı (*Thuja occidentalis*), sultanotu (*Mercurialis annua*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Kabızlık: Keten (*Linum usitatissimum*), rezene (*Foeniculum vulgare*), sinemaki (*Cassia fistula*), sinirliot tohumu (*Plantago major*).

Kalp rahatsızlıkları: Alıç (*Crataegus monogyna*), ökseotu (*Viscum album*).

Kanserden korunma: Isırganotu (*Urtica urens*), kırmızıbiber (*Capsicum annuum*), ökseotu (*Viscum album*).

Karaci er rahatsızlıkları: Enginar (*Cynara scolymus*), hindiba (*Cichorium endivia*), Kurtpençesi (*Lycopodium clavatum*), meryemana diken (Silybum marianum), zerdaçal (*Curcuma longa*).

Menopoz: Civanperçemi (*Achillea millefolium*), adaçayı (*Salvia fruticosa*), anason (*Pimpinella anisum*), papatya (*Bellis perennis*), tarçın (*Cinnamomum* sp.).

Mide kanaması: Civanperçemi (*Achillea millefolium*), ku burnu (*Rosa canina*), sumak (*Rhus glabra*).

Mide bulantısı ve ağrıları: E irkökü (*Acarus ealamus*), nane (*Mentha aquatica*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Prostat büyümesi: E irkökü (*Acarus ealamus*), ye il çay (*Camellia sinensis*), zerdeçal (*Curcuma longa*), ısırganotu kökü (*Urtica urens*).

Romatizma ağrıları: Anason (*Pimpinella anisum*), atkuyruğu (*Equisetum arvense*), biberiye (*Rosmarinus officinalis*), karanfil (*Syzygium aromaticum*), kekik (*Thymus capitatus*), lavanta (*Lavandula officinalis*), o ulotu (*Melissa officinalis*), papatya (*Anthemis sp.*).

Safra kesesi rahatsızlıkları: Altınotu (*Helichrysum arenarium*), civanperçemi (*Achillea millefolium*), kara hindiba (*Taraxacum officinale*), pelinotu (*Artemisia absinthium*), zerdeçal (*Curcuma longa*).

Solunum yolu hastalıkları, ödem ve öksürük: Ardiç (*Juniperus communis*), ebegümeçi (*Malva sylvestris*), ekinezya (*Echinacea sp.*), ihlamur (*Tilia sp.*), karanfil (*Syzygium aromaticum*), meyankökü (*Glycyrrhiza glabra*), nane (*Mentha aquatica*), okaliptus (*Eucalyptus camalduenensis*), papatya (*Anthemis sp.*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Stres, depresyon, ve endişe: Anason (*Pimpinella anisum*), kantaron (*Hypericum perforatum*), lavanta (*Lavandula officinalis*), o ulotu (*Melissa officinalis*), papatya (*Anthemis sp.*), rezene (*Foeniculum vulgare*), erbetçi otu (*Humulus lupulus*).

Unutkanlık ve hafıza zayıflığı: Adaçayı (*Salvia fruticosa*), biberiye (*Rosmarinus officinalis*), kakule (*Elettaria cardamomum*), ye il çay (*Camellia sinensis*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Uyku bozukluğu: Anason (*Pimpinella anisum*), çuha çiçeği (*Primula vulgaris*), kediotu (*Valeriana officinalis*), o ulotu (*Melissa officinalis*), papatya (*Anthemis sp.*), rezene (*Foeniculum vulgare*), erbetçi otu (*Humulus lupulus*).

Yorgunluk: Adaçayı (*Salvia fruticosa*), biberiye (*Rosmarinus officinalis*), meyankökü, kakule (*Elettaria cardamomum*), kekik (*Thymus capitatus*), ku burnu (*Rosa canina*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Yüksek kolesterol: Biberiye (*Rosmarinus officinalis*), kekik (*Thymus capitatus*), ku burnu (*Rosa canina*), üzüm çekirdeği (*Vitis vinifera*), ye il çay (*Camellia sinensis*), zencefil (*Zingiber officinale*).

Yüksek tansiyon: Kudret narı (*Momordica charantia*), mahlep (*Prunus mahaleb*), tarçın (*Cinnamomum sp.*), mersin (*Myrtus communis*).

Zayıflama çayı: Biberiye (*Rosmarinus officinalis*), kiraz sapı (*Prunus avium*), mısır püskülü (*Zea mays*), rezene (*Foeniculum vulgare*), sinemaki (*Cassia fistula*), zencefil (*Zingiber officinale*), zerdeçal (*Curcuma longa*), ye ilçay (*Camellia sinensis*).

2.7.2. K.K.T.C.'de Yapılan Önceki Çalışmalar

Flowers of Cyprus Plants of Medicine 2 ciltten olu an eserin birinci cildinde 89, ikinci cildinde 91 yabancı bitkinin, Latince, İngilizce ve Rumca isimleri ve her bitkinin ayrıntılı deskripsiyonu, çiçek açma dönemleri, yeti ti i bölgelerin özelli i ve yüksekli i, tedavi edici özellikleri, ihtiva ettikleri uçucu ya ve di er elementlerin isimleri, Rumlar arasında kullanım eklinin bir özeti verilmi tir. Bu iki ciltlik kitap, bugünkü Kıbrıs bitki örtüsü ile ilgili en önemli kaynaklardandır (Georgiades, 1987; 1992).

K.K.T.C.'de 'Yabancı Çiçekleri ve Tıbbi Bitkileri' renkli olarak hazırlanan ilk eser olup, K.K.T.C. florasında mevcut olan 108 bitki Türkçe ve İngilizce isimleriyle sunulmu , kullanım alanları ve botanik yönleri verilmi tir (Vehbi, 1991).

The Medical Plants of Cyprus isimli ara tırmada 131 familya, 453 cins, 66 türün tıbbi özellikte oldu u tespit edilmi tir, bu türlerin 35 tanesi Kıbrıs endemik bitkilerindendir. En fazla tür içeren familyalar sırasıyla Asteraceae (Papatyagiller) (66), Fabaceae (Baklagiller) (41), Lamiaceae (Ballıbabagiller) (39), ve Apiaceae (Maydanozgiller) (29)'dır. Kitap içerisinde tıbbi özelli i olan bitkilerin foto rafları ve botanik özellikleri ile ilgili kısa bilgi verilmi tir (Zannetkoy Pandeli, 1998).

Edible Wild Plants of The Cyprus Flora Kıbrıs florasında bulunan yenilebilen 52 yabancı bitki için kitabın ilk kısmında, toplanması sırasında uyulması gereken ko ullara de inilmi tir. Daha sonra ise her bir taksonun İngilizce, Latince ve Yunanca isimlendirilmesi yapılarak, deskripsiyonu, habitatu, pi irme yöntemleri, tıbbi özellikleri ve çiçeklenme dönemine yer verilmi tir. Son kısımda ise bitkilerin İngilizce ve Latince isimlerine göre indeks hazırlanmı tir (Savvides, 2000).

K.K.T.C.'de halk köy hekimli i konusunda deneyimlidir ve tespit edilen halk ilaçları ve tedavi ekilleri slamo lu (1969) ve Yorgancıo lu (2001) gibi ara tırmacılar tarafından kaydedilmi tir.

K.K.T.C.'de yaygın olarak kullanılan bazı halk ilacı formülleri u ekinde sıralanabilir:

Sarılık ilacı: Balın içine ipri im do ranır karı imdan günde 3 çorba ka ı ı alınır. laç yemeklerden önce verilir.

tah ilacı: Yarım okka eski kumandariyanın içerisinde iki dirhem kına kına, üç dirhem ravent tozu atılır sabah kahvaltısından önce alınır.

Çıban ilacı: E it miktarda üstübeç ve susam ya ı alınıp karı tırılır, çıban üzerine sürülür (slamo lu, 1969) Yorgancıo lu (2001)'na göre ise so anın faydalı oldu u yazılır.

Bit ilacı: Surur denen kırmızı toz zeytin ya ıyla iyice karı tırılıp saçlara sürülür bir gün sonra saçlar yıkanır.

Göz ilacı: Kokulu gül iyice kaynatılıp elde edilen su ılık iken göze pansuman yapılır ve göz ba lanır.

Bo az i kinli i ilacı: Bir hurma yapra ı ikiye ayrılır üzerine dua okunur ve keskin sirkeye batırılır sonra yaprak ile bo az ovulur.

Kurt (Tenya) ilacı: Yetmi adet kabak çekirde inin içi alınıp iyice dövülür, hamur ekinde yo rulup yedi parçaya bölünür ve yedi hap yapılır. Hapları una beleyerek aç karnına günde 1 kez alınır.

Sıtma ilacı: Kinin hapları kullanılırdı.

Karın sancısı ilacı: Nane kaynatılıp içilir.

Karın i kinli i ilacı: Karın bol zeytinya ı ile ya lanır. Arı balı sürülmü bir bez üstüne de ebegümece lapası konularak karın üzerine yerle tirilir.

Dalak ilacı: Mersin dalı kaynatılır ve su aç karnına içilir.

Bo az a rısı ilacı veya bademcik i kinli i ilacı: Ezilmi enginar dalı bir bez içerisinde konup bo aza sarılır.

Çocuk dü ürme ilacı: Karanfil ha lanılıp içilir ya da kuru bö rülce ha lanıp bu usuna oturulur. Ayrıca lazmarı, turunç filizi ve defne yaprakları iyice kaynatılıp bu usuna oturulursa etkili olur.

Rahim dü üklü ü ilacı: Bal mumu ve zeytin ya ı beraberce eritilip, içerisinde küçük miktarda hindistan cevizi ilave edilir iyice karı tırılır. Temiz bir beze konup alttan tutturulur ve bele sıkıca ba lanır bu ekinde hergün de i tirilerek uygulanılır.

Fıtık ilacı: Bir ba maydanoz zeytin ya ına konularak az bir ate te soldurulur. Bunu temiz bir bezle kabaran yere konulur.

drar zorlu u ilacı: Maydanoz ve yapı kan otu denen ot iyice kaynatılıp içilir.

Parmak yaraları ilacı: Yo rulmu kına bir kaç gün bırakılır.

Yanık ilacı: Bir miktar terb (karın ya ı), susam ya ı, zeytin ya ı, mezdeki ve balmumu bir arada ısıtılıp iyice eritilir. Sıvı haline geldikten sonra temiz bir kabın içerisindeki so uk suya dökülür. Suda donan madde yanıklara kullanılır (slamo lu, 1969).

Ba a rısı ilacı: Limon veya turuncu ortadan ikiye kesip bir bezle altına tutulur. Nane, derenanesi, adaçayı kaynatılıp içilir.

Böbrek a rı ilacı: Ta kıran otu olarak bilinen bitkiyi kaynatarak suyunu içerler.

Nasır ilacı: Taze incir dalı koparılır, daldan akan sütü nasırın üzerine akıtırlar.

Zehirlenmelere kar ı: Ki iye zeytinya ı içirilir ve kusması sa lanır.

Görme bozuklu u: Aç karnına iki di sarmısak veya bir ka ık bal yedirilir (Yorgancıo lu, 2000).

Eski zamanlarda ülkemizdeki aktarlar da bugünkü hekim ve eczacı niteli inde olan ki ilerdi. Lefko a'da aktarlar sa lık açısından geni bir kitleye hizmet veriyor ve geçimlerini bu ekilde sa lıyorlardı. O zamanın dükkanlarında kafur, asilbent, ravend, havlıcan, amberkabu u, darüfülfül, ya lı baharlı tohumlar, kökler, çe itli reçineler, tütsüler, buhurlar, kınalar, tütünler, tünbekiler gibi çe itler vardı. Tavsiye ettikleri ilaçlar da ilginçti; kuvvetsizli e kar ı 'acıyonga' kaynatılıp sabah ve ak am suyu içilirdi. Ravend ve kına kına ezilerek günde 3 defa içilirse zayıflık için birebirdi. Sarılık olana ise içine ipek do ranmı bal yedirilir, karnında kurt bulunana da horasan-mai verilirdi (Hikmeta alar, 2005).

Healthy Living in Cyprus eserinde sa lıklı ya am için önemli, do al olarak bulunan yakla ık 50 taksonun Türkçe, ngilizce, Yunanca isimlendirilmesi, botaniksel tanımları ve bunların kullanımları özetlenmi tir (Khan, 2006).

Medicinal and Poisinous Plants of North Cyprus adlı yayında, K.K.T.C. bölgesinde do al olarak yeti en çok sayıda yenilebilir ifalı bitki ile zehirli bitkiler ara tırılarak bu kapsamda 108 ifalı ve zehirli bitkiyi özet ekinde not edilmi tir (Uslu, 2007).

Yıldırım Kaya, F. (2010), K.K.T.C. halkının çeşitli amaçlarla kullandığı faydalı bitkiler ve kullanım alanları belirlenmiştir. Bu bilgiler 64 kaynaktan elde edilmiş olup, doğal olarak kullanımı olan 156 bitki taksonundan oluşmaktadır. Bunlardan 106 taksonun tıbbi, 78 taksonun gıda, 30 taksonun eya, 22 taksonun baharat, 11 taksonun boya ve kozmetik, 7 taksonun yakacak ve 27 taksonun diğer amaçlar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca *Salvia fruticosa* Mill. (Anadolu adaçayı), *Origanum majorana* L. (Mercan kök), *Rosmarinus officinalis* L. (Biberiye), *Cerantonia siliqua* L. (Keçiboynuzu) ve *Olea europaea* L. (Zeytin) türlerinin kullanımının halk arasında yoğunluk gösterdiği gözlemlenmiştir.

Avrupa'da bitkisel ticaret çerçevesinde direktif 2004/24/EC insan tüketimine yönelik bitkisel maddelerin botanik standardizasyonunun gerektiğini vurgulamaktadır. Bir çalışmada, anket yapılarak taksonomik açıdan Kıbrıs piyasasında satılan bitkileri belirlemek ve bunların kullanımları belgelenmiştir. Ayrıca, yerel etnobotanik geleneğin yanı sıra diğer Doğu Akdeniz pazarları (yani Yunanistan, İsrail, Ürdün, Türkiye) ile günümüz piyasasının ilişkisini ortaya koyulmuştur (Karasou ve Deirmentzoglou, 2011).

Bir diğer çalışmada ise K.K.T.C.'de kullanılan tıbbi bitkiler belirlenmiştir. 120 kaynaktan elde alınan bilgilerle bu bitkilerin yöresel adları, tedavideki kullanımları, yararlanılan kısımları, kullanılı ve uygulanma şekilleri, dozları, uygulama süreleri hakkında bilgiler derlenmiştir. Yöresel kullanımı olan 118 tıbbi bitki tanımlanmıştır. Bu bitki türlerinin 91 doğal bitki türü ve ait olduğu 44 familya ile 27'si kültür bitki türü ve bu bitkilerin ait olduğu 17 familya saptanmıştır. Bu bitkiler ve tedavideki yöresel kullanımları metin içerisinde sunulmuştur. Çalışmada K.K.T.C. halkı tarafından kullanılan kaydedilen bitkilerden en sık kullanılan doğal tıbbi bitkiler *Salvia fruticosa* (Anadolu adaçayı), *Pimpinella cretica* (Anason), *Petroselinum crispum* (Maydanoz), *Plantago coronopus* ssp. *commutata* (Sinirli ot), *Urtica urens* (Isırgan), *Sambucus nigra* (Mürver), *Olea europaea* (Zeytin), *Cerantonia siliqua* (Keçiboynuzu) olup kültür tıbbi bitkilerinden ise *Allium sativum* (Sarımsak) ve *Pimpinella anisum* (Anason) en sık kullanılan türler olarak belirlenmiştir. Ayrıca bitkilerin en sık kullanım amacının gastrointestinal (bağırsak hareketleri bozukluğu, gastrit, gaz söktürücü, hazımsızlık, hemoroit, ishal, iktah açıcı, kabızlık, spazm, ülser), dolaşım (damar sertliği, tansiyon, kolesterol, ödem, anemi,) solunum (astım,

bronit, grip, nezle, öksürük, soğuk algınlığı ve üriner sistemlerinin (böbrek taşı, böbrek iltihabı, idrar ve idrar yolları enfeksiyonları) sağlığı ve bu sistemlerle iç içe olan hastalıkların tedavisi olduğu saptanmıştır. Araştırmada mevcut bitkilerin yararlanılan kısımlarından en sık kullanılan kısmının ise yaprak ve genç sürgünler olduğu ve tıbbi amaçlı kullanılan kısımların en sık kullanılan eklinin ise dekoksasyon ve infüzyon, en az kullanımın ise tentür ekli olduğu saptanmıştır (Ozan, 2011);

Bu çalışmaya göre K.K.T.C.'de tıbbi bitkilerin kullanıldığı hastalıklar:

Analjezik: *Sinapis alba* (Lapsana, Yabani hardal), *Vitis vinifera* (Üzüm).

Antihelmintik: *Allium ampeloprasum* (Yalancı pırasa, Yaz sarımsağı), *Allium neapolitanum* (Osuruk çiçeği, Yabani sarmısak), *Chrysanthemum coronarium* var. *discolor* (Krizantem, Sarıpapatya), *Eryngium creticum* (Gaz ayağı, Kazayağı, Mangolla, Bangallo, Spangallo), *Punica granatum* (Nar).

Antiseptik, antibiyotik: *Allium sativum* (Sarmısak) *Capparis spinosa* (Kapari, Gabbar) *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Myrtus communis* var. *leucarpa* (Mersin), *Origanum syriacum* (Kekik), *Rosmarinus officinalis* (Biberiye, Lazmarin), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan), *Urtica urens* (Isırgan).

Antitümör: *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason), *Thymus capitatus* (Tülümbe, Yabani kekik), *Urtica urens* (Isırgan).

Ate yükselmesi: *Crataegus azarolus* (Alıç), *Cupressus sempervirens* (Servi), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Vitis vinifera* (Üzüm).

Cilt bakımı ve cilt hastalıkları (akne, alerji, ayak kokusu, çıban, egzama, ıskatro, pişik, siğil, terleme, yanık, yara, yılan ve böcek sokmaları): *Allium cepa* (Soğan), *Asphodelus aestivus* (Simir), *Agave americana* (Sabır), *Capsicum annum* (Biber), *Eryngium creticum* (Gaz ayağı, Kazayağı, Mangolla, Bangallo, Spangallo), *Ficus carica* (Ner), *Ficus sycomorus* (Cümbez), *Hypericum triquetrifolium* (Sarı kantaron, Binbirdelik otu), *Juglans regia* (Ceviz), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Lavandula stoechas* (Lavanta çiçeği), *Lawsonia inermis* (Kına), *Malva sylvestris* var. *oxyloba* (Gömeç), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz Papatya), *Melia azeradach* (Zangalak ağacı, Tespih ağacı), *Morus alba* (Ak Dut), *Myrtus communis* var. *leucarpa* (Mersin), *Narcissus tazetta* (Nergis, Zeren), *Nicotiana glauca* (Doktor ağacı), *Origanum syriacum* (Kekik), *Pelargonium graveolens* (İtır, Gül damlası), *Pistacia*

atlantica (Çitlembik, Çitlemik, Mezleki), *Poterium verrucosum* (Iskatro otu), *Punica granatum* (Nar), *Quercus coccifera* ssp. *calliprinos* (Kermes me esi, Pernar), *Ranunculus bullatus* ssp. *cytheraeus* (Dü ün çiçe i), *Rosa damascena* (Kokulu gül), *Rosa multiflora* (Gül nasir), *Rubus sanctus* (Bö ürtlen, Orman üzümü), *Triticum aestivum* (Bu day), *Urginea maritima* (Ada so anı, Avro illo, Argo illo), *Urtica urens* (Isırgan).

Cinsel performans eksikliği ve cinsel sorunlar: *Capparis spinosa* (Kapari, Gabbar), *Cicer arietinum* (Nohut), *Cynara cardunculus* (Gafgarıt, Yabani enginar), *Cynara scolymus* (Enginar), *Eruca sativa* (Roka), *Eryngium creticum* (Gaz aya 1, Kazaya 1, Mangolla, Bangallo, Spangallo).

Depresyon ve rahatlatıcı: *Eucalyptus camaldulensis* (Efgalitto, Okaliptüs, Sıtma a acı), *Eucalyptus tereticornis* (Efgalitto, Okaliptüs, Sıtma a acı), *Foeniculum vulgare* ssp. *piperitum* (Rezene, Maraho, Dereotu, Kavcar), *Hypericum triquetrifolium* (Sarı kantaron, Binbirdelik otu), *Malva sylvestris* var. *oxyloba* (Gömeç), *Melissa officinalis* var. *officinalis* (O ulotu), *Morus alba* (Ak Dut), *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan).

Detoksifikasyon: *Citrus limon* (Limon), *Punica granatum* (Nar), *Rosa canina* (Ku burnu), *Rubus sanctus* (Bö ürtlen, Orman üzümü), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan).

Di a rları, di eti kanamaları ve a ız aftları: *Calycotome villosa* (Azgan, Tüylü keçibo an), *Juglans regia* (Ceviz), *Morus nigra* (Dut), *Pinus brutia* (Çam), *Pistacia atlantica* (Çitlembik, Çitlemik, Mezleki), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan).

Diyabet: *Cichorium spinosum* (Hindiba, Rayıka), *Cynara cardunculus* (Gafgarıt, Yabani enginar), *Cynara scolymus* (Enginar), *Malva sylvestris* var. *oxyloba* (Gömeç), *Myrtus communis* var. *leucarpa* (Mersin), *Nigella sativa* (Çörekotu), *Platanus orientalis* (Çınar), *Rubus sanctus* (Bö ürtlen, Orman üzümü), *Urtica urens* (Isırgan), *Zizyphus lotus* (Yabani hünnab, Gonnara).

Dola ım sistemi ve kalp sa lı ı (damar sertli i, tansiyon, kolesterol, ödem, anemi): *Allium ampeloprasum* (Yalancı pırasa, Yaz sarımsa ı), *Allium neapolitanum* (Osuruk çiçe i, Yabani sarmısak), *Allium sativa* (Sarmısak), *Armeniaca vulgaris* (Kayısı), *Asparagus acutifolius* (Ayrelli, A relli, Ku konmaz), *Asparagus stipularis* (Ayrelli), *Beta vulgaris* var. *cicla* (Pazı), *Ceratonia siliqua* (Harup, Keçiboynuzu, Harnıp), *Cichorium spinosum* (Hindiba, Rayıka), *Crataegus azarolus* (Alıç), *Cupressus sempervirens* (Servi), *Eriobotrya japonica* (Yeni dünya), *Eryngium creticum* (Gaz aya 1, Kazaya 1, Mangolla, Bangallo, Spangallo), *Eruca sativa* (Roka), *Juglans regia* (Ceviz), *Juniperus phoenicea* (Ardıç), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Mentha piperitum*

(Nane), *Myrtus communis* var. *leucarpa* (Mersin), *Nigella sativa* (Çörekotu), *Olea europaea* (Zeytin), *Origanum syriacum* (Kekik), *Persea americana* (Avokado), *Petroselinum crispum* (Maydanoz), *Rosmarinus officinalis* (Biberiye, Lazmarin), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan), *Thymus capitatus* (Tülümbe, Yabani kekik), *Tilia rubra* (Ihlamur), *Urginea maritima* (Ada so anı, Avro illo, Argo illo), *Urtica urens* (Isırgan).

Gastrointestinal sistem sa lı ı (ba ırsak hareketleri bozuklu u, gastrit, gaz söktürücü, hazımsızlık, hemoroit, ishal, i tah açıcı, kabızlık, spazm, ülser): *Allium porrum* (Pırasa), *Allium sativa* (Sarmısak), *Armeniaca vulgaris* (Kayısı), *Asparagus acutifolius* (Ayrelli, A relli, Ku konmaz), *Asparagus stipularis* (Ayrelli), *Asphodelus aestivus* (im ir), *Calycotome villosa* (Azgan, Tüylü keçibo an), *Capparis spinosa* (Kapari, Gabbar), *Ceratonia siliqua* (Harup, Keçiboynuzu, Harnıp), *Chelidonium majus* (Kırlangıç otu), *Cichorium spinosum* (Hindiba, Rayıka), *Citrullus colocynthis* (Acı hıyar, Ebucehil karpuzu), *Corchorus acutangulus* (Molehiya, Mulehiya), *Coriandrum sativum* (Golyandro, Koriander, Ki ni), *Crithmum maritimum* (Girdama, Deniz rezenesi), *Daucus carota* ssp. *maximus* (Havuç), *Ecballium elaterium* (E ek hıyarı, Cırtatan, Cırtlatan), *Elaeagnus angustifolius* (de), *Eryngium creticum* (Gaz aya ı, Kazaya ı, Mangolla, Bangallo, Spangallo), *Ficus sycomorus* (Cümbez), *Foeniculum vulgare* ssp. *piperitum* (Rezene, Maraho, Dereotu, Kavcar), *Hedera helix* (Orman sarma ı ı), *Inula crithmoides* (Andız otu), *Jasminum grveiflorum* (Yasemin), *Juglans regia* (Ceviz), *Juniperus phoenica* (Ardıç), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Malva sylvestris* var. *oxyloba* (Gömeç), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Melissa officinalis* var. *officinalis* (O ulotu), *Mentha piperitum* (Nane), *Mentha longifolia* (Yabani nane, Dere nanesi), *Notobasis syriacus* (Kel Mustafa, Coho, Oncokko, Sütle en, Tuzlu gavulya), *Ocimum basilicum* (Fesle en), *Olea europaea* (Zeytin), *Onopordum cyprium* (Deve gavulyası, Kara gavulya, Saracino, E ek diken), *Opuntia ficus-indica* (Babutsa), *Origanum syriacum* (Kekik), *Pelargonium graveolens* (İtr, Gül damlası), *Persea americana* (Avokado), *Petroselinum crispum* (Maydanoz), *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason), *Pistacia atlantica* (Çitlembik, Çitlemik, Mezleki), *Rosmarinus officinalis* (Biberiye, Lazmarin), *Rubus sanctus* (Bö ürtlen, Orman üzümü), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan), *Silene vulgaris* (Yumurta otu, Gıcır), *Sinapis alba* (Lapsana, Yabani hardal), *Solanum tuberosum* (Patates), *Thymus capitatus* (Tülümbe, Yabani kekik), *Urginea maritima* (Ada so anı, Avro illo, Argo illo), *Urtica urens* (Isırgan), *Vitex agnus-*

castus (Ayıt a acı, Hayıt a acı), *Zingiber officinale* (Zencefil), *Zizyphus lotus* (Yabani hünnab, Gonnara).

Genital sistem sa lı ı (adet düzensizlikleri, adet sancıları, menopoz ve hormon bozuklukları, lohusalık): *Allium cepa* (So an), *Artemisia arborencens* (Pelin otu), *Eucalyptus camaldulensis* (Efgalitto, Okalıptüs, Sıtma a acı), *Eucalyptus tereticornis* (Efgalitto, Okalıptüs, Sıtma a acı), *Foeniculum vulgare* ssp. *piperitum* (Rezene, Maraho, Dereotu, Kavcar), *Hypericum triquetrifolium* (Sarı kantaron, Binbirdelik otu), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Mentha piperitum* (Nane), *Olea europaea* (Zeytin), *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason), *Pistacia atlantica* (Çitlembik, Çitlemik, Mezleki), *Pistacia lentiscus* (inya), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan), *Sambucus nigra* (Mürver), *Urtica urens* (Isırgan), *Vitex agnus-castus* (Ayıt a acı, Hayıt a acı).

Göz sa lı ı (göz çapaklanması, enflamasyonları, nezlesi ve arpacık): *Allium sativa* (Sarmısak), *Daucus carota* ssp. *maximus* (Havuç), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Pistacia lentiscus* (Sakıza acı, inya, inno, Mastik, Çitlemit), *Rosa damascena* (Kokulu gül), *Rosa multiflora* (Gülnasır), *Sambucus nigra* (Mürver).

Hayvan hastalıkları: *Ferula communis* (Gavcar, Kavcar).

Kısırlık: *Ceratonia siliqua* (Harup, Keçiboynuzu, Harnıp).

Romatizmal hastalıklar ve iskelet sistemi sa lı ı (a rılar, kırık-çıkıklar, burkulmalar): *Allium cepa* (So an), *Allium sativa* (Sarmısak), *Asparagus acutifolius* (Ayrelli, A relli, Ku konmaz), *Asparagus stipularis* (Ayrelli), *Eucalyptus camaldulensis* (Efgalitto, Okalıptüs, Sıtma a acı), *Eucalyptus tereticornis* (Efgalitto, Okalıptüs, Sıtma a acı), *Hordeum vulgare* (Arpa), *Juniperus phoenica* (Ardıç), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Pistacia atlantica* (Çitlembik, Çitlemik, Mezleki), *Platanus orientalis* (Çınar), *Sinapis alba* (Lapsana, Yabani hardal), *Urtica urens* (Isırgan), *Vitis vinifera* (Üzüm).

Saç sa lı ı (besleyici, canlılık, parlaklık, kepek ve saçkıran): *Allium sativa* (Sarmısak), *Chrysanthemum coronarium* var. *discolor* (Krizantem, Sarı papatya), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Lawsonia inermis* (Kına), *Oryza sativa* (Pirinç), *Urtica urens* (Isırgan).

Sarılık: *Cichorium spinosum* (Hindiba, Rayıca), *Daucus carota* ssp. *maximus* (Havuç), *Nerium oleander* (Zakkum, A ı a acı).

Sinüzit: *Ecballium elaterium* (E ek hıyarı, Cırtatan, Cırtlatan).

Safra ta ları: *Petroselinum crispum* (Maydanoz).

Ses telleri: *Cicer arietinum* (Nohut).

Solunum yolu enfeksiyonları ve solunum sistemi sa lı ı (astım, bron it, grip, nezle, öksürük giderici, so uk algnlı ı): *Allium cepa* (So an), *Allium sativa* (Sarmısak), *Artemisia arborencens* (Pelin otu), *Ceratonia siliqua* (Harup, Keçiboynuzu, Harnıp), *Cynara cardunculus* (Gafgarit, Yabani enginar), *Cynara scolymus* (Enginar), *Datura stramonium* (Boru çiçe i), *Eucalyptus camaldulensis* (Efgalitto, Okaliptüs, Sıtma a acı), *Eucalyptus tereticornis* (Efgalitto, Okaliptüs, Sıtma a acı), *Hypericum triquetrifolium* (Sarı kantaron, Binbirdelik otu), *Juniperus phoenica* (Ardıç), *Lavandula stoechas* (Lavanta çiçe i), *Malva sylvestris* var. *oxyloba* (Gömeç), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Origanum majorana* var. *majorana* (Da keki i, apika, apsi a, Kekik), *Origanum syriacum* (Kekik), *Papaver rhoeas* var. *oblongatum* (Gelincik, Ha ha), *Phoenix dactylifera* (Hurma), *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason), *Pinus brutia* (Çam), *Rosa canina* (Ku burnu), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan), *Sambucus nigra* (Mürver), *Thymus capitatus* (Tülümbe, Yabani kekik), *Tilia rubra* (Ihlamur), *Vitis vinifera* (Üzüm), *Zingiber officinale* (Zencefil).

Tiroit bezi hastalıkları: *Crithmum maritimum* (Girdama, Deniz rezenesi),

Foeniculum vulgare ssp. *piperitum* (Rezene, Maraho, Dereotu, Kavcar), *Rubus sanctus* (Bö ürtlen, Orman üzümü).

Uyku bozuklukları: *Passiflora caerulea* (Çarkıfelek), *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason).

Üriner sistem ve böbreklerin sa lı ı (böbrek ta ları, böbrek iltihabı, idrar ve idrar yolları enfeksiyonları): *Asparagus acutifolius* (Ayrelli, A relli, Ku konmaz), *Asparagus stipularis* (Ayrelli), *Asphodelus aestivus* (im ir), *Capparis spinosa* (Kapari, Gabbar), *Centaurea hyalolepis* (Luvanya, Kadın kası ı, Racia, Çakır diken), *Cerasus avium* (Kiraz), *Ceratonia siliqua* (Harup, Keçiboynuzu, Harnıp), *Cichorium spinosum* (Hindiba, Rayıca), *Crataegus azarolus* (Alıç), *Cynara cardunculus* (Gafgarit, Yabani enginar), *Cynara scolymus* (Enginar), *Elaeagnus angustifolius* (de), *Eryngium creticum* (Gaz aya ı, Kazaya ı, Mangolla, Bangallo, Spangallo), *Foeniculum vulgare* ssp. *piperitum* (Rezene, Maraho, Dereotu, Kavcar), *Helichrysum conglabatum* (Ebedenölmez), *Juniperus phoenica* (Ardıç), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Opuntia ficus-indica* (Babutsa), *Petroselinum crispum* (Maydanoz), *Plantago coronopus* ssp. *commutata* (Ta kiran otu), *Rosmarinus officinalis* (Biberiye, Lazmarin), *Rubus sanctus*

(Bö ürtlen, Orman üzümü), *Sambucus nigra* (Mürver), *Tordylium aegyptiacum* (Alçacık), *Urtica urens* (Isırgan).

Vitamin ve mineral eksikli i: *Beta vulgaris* var. *cicla* (Pazı), *Cynara cardunculus* (Gafgarıt, Yabani enginar), *Cynara scolymus* (Enginar), *Urtica urens* (Isırgan).

Zeka geli imi: *Juglans regia* (Ceviz).

Zindelik, dinçlik verici, ba ı ıklık sistemini güçlendirici ve rahatlatıcı: *Cichorium spinosum* (Hindiba, Rayıca), *Eruca sativa* (Roka), *Foeniculum vulgare* ssp. *piperitum* (Rezene, Maraho, Dereotu, Kavcar), *Malva sylvestris* var. *oxyloba* (Gömeç), *Matricaria recutita* var. *coronata* (Papatya, Beyaz papatya), *Melissa officinalis* var. *officinalis* (O ulotu), *Ocimum basilicum* (Fesle en), *Pimpinella anisum* (Anason), *Pimpinella cretica* (Anason), *Portulaca oleraceae* (Semizotu), *Rubus sanctus* (Bö ürtlen, Orman üzümü), *Salvia fruticosa* (Adaçayı, Garafan), *Urtica urens* (Isırgan).

Özkum ve Ozan Depreli (2011), çalı malarında K.K.T.C.'de kullanılan tıbbi bitki karı ımlarını belirlemi lerdir. Ara tırma materyalini olu turan tıbbi bitki örnekleri Eylül 2010-Haziran 2011 tarihleri arasında K.K.T.C.'deki 5 ilçe ve bu ilçelere ba lı 35 yerle im yerinden yöre halkı ile birlikte toplanmı tır. Çe itli tıbbi amaçlarla halkın kullandı ı 34 bitki karı ımı kayıt edilmi tir. Bu karı ımların terkbine giren bitki taksonlarının bilimsel tanımlarının yapılması sonucunda 20 familyaya ait 28 do al bitki taksonu ve 10 familyaya ait 14 kültür bitki taksonu saptanmı tır. Bu bitki karı ımları genellikle dahilen dekoksasyon veya infüzyon ve haricen lapa halinde hazırlanıp; jinekolojik hastalıklarda, so uk algınlı ında ve üst solunum yolu enfeksiyonlarında, mide rahatsızlıklarında, yaraların ve yanıkların, ekzama ve a ız içi yaralarının tedavisinde, antispazmodik, antiromatizmal, laksatif, diüretik, di a rısı giderici ve kolestrol dü ürücü etkisi amacı ile kullanıldı ı tespit edilmi tir.

Bitkiler veya ekstreleri deri hastalıklarında özellikle yara iyile mesinde, ya lanmayı önlemede ve hastalıkların tedavisinde topikal olarak yaygın bir ekilde kullanılmaktadırlar. Çalı mada K.K.T.C.'de cilt bakımı ve hastalıklarında (akne, alerji, ayak kokusu, çıban, egzama, ıskatro, pi ik, si il, temriye, terleme, yanık, yara, yılan ve böcek sokmaları) kullanılan tıbbi bitkiler belirlenmi tir. Ara tırma materyalini olu turan tıbbi bitki örnekleri Eylül 2010-Haziran 2011 tarihleri arasında K.K.T.C.'deki 5 ilçe ve bu ilçelere ba lı 35 bucak/köy/kasabadan yöre

insanı ile birlikte toplanmıştır. Cilt bakımı ve hastalıkları için halkın kullandığı 32 bitki taksonu ve 4 bitki karışımı kayıt edilmiştir. Bu bitki taksonlarının bilimsel tanımlarının yapılması sonucunda 20 familyaya ait 24 doğal bitki taksonu ve 7 familyaya ait 8 kültür bitki taksonu saptanmıştır (Özkum ve ark., 2012).

Özkum ve ark. (2012), yaptıkları çalışmada K.K.T.C.'de Asteraceae (Papatyagiller) familyasında tıbbi kullanımı olan 12 cinse ait 13 tür tespit etmişlerdir. Kıbrıs tıbbi bitki açısından zengin bir flora sahiptir. Buna göre bitkilerin tıbbi kullanımı olduğu hastalıklar; diüretik, ateşli üretiler, gaz giderici, antihelmintik, iltihap önleyici, afrodisyak, kardiyotonik, tonik, karın ağrısı, hazımsızlık, sarılık, öksürük, astım, ülser ve kusmadır. İnsanların etnomedikal bitkilere çok güçlü inançları olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle, mevcut durumu ve geleneksel bilgi ile bitkilerin yanı sıra uygulamalarının olduğu dökümantasyon acilen gereklidir. Tüm bu bilgiler ve etnobotanik çalışmaların sürdürülebilirliği için dökümantasyon haline getirilmesi sonucuna varılmıştır.

Excerpta cypria ya da Kıbrıs yazıları isimli kitapta adanın meyveler ve yararlı ürünler açısından ne denli zengin olduğu yazılmaktadır. Buna göre çok lezzetli olan Kıbrıs arapları sofraları enlendirdiği gibi balsam gibi ifa verici ve koruyucu özellikleri olduğu, lahana-mısır fasülyesi-kolakas küllerinden sabun yaptıkları, ipek ve keten kumaşları boyadıkları yazılıdır. Amyant taşının ölümler için kefen ve sargı yapımında kullanıldığı, Çam ağacı reçinesini mide rahatsızlıkları ve kan tükürmeye yardımcı olduğu ayrıca katran elde edilmesinde kullanıldığı kayıtlıdır. Çınar ağacı yaprakları ezilince portakal kokusuna benzeyen hoş ve huzur verici bir koku salınıp özellikle kabuğundan tütüsü yapıldığı ve mükemmel bir beyaz reçine üretildiği yazılıdır. Yine Çınar ağacı kabuk ve gövde kısmını kesip ateşte ısıttıktan sonra emildiğinde hummaya iyi geldiği söylenmektedir. Laden bitkisinden elde edilen balmumu dumanı gözlere iyi geliyor, en çok vebanın bulaşmasını önlemek için elde tutulup koklanarak kullanıldığı, ayrıca pamuk bitkisinden de bir çeşit kökboyası üretimi ve *Rubia tictorium* (Kökboyası) bitkisinden kırmızı renkli kök boyası elde edildiğinden bahsedilmiştir (Cobham, 2013).

3. GEREÇ ve YÖNTEM

Bu çalı ma da K.K.T.C.'de aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve kullanılan kısımları ara tırılmı tır. Çalı ma 4 ilçeye (Lefko a, Gazima osa, Girne ve Güzelyurt) ait 11 aktar ve 3 halk pazarında (Tablo 4.1.) bulunan tıbbi bitki satı ı yapan 14 kaynak ki iyle görü ülüp 14 soruluk anket (Ek 1.) uygulanarak yapılmı tır.

Drogların halka sunuldu u aktar ve halk pazarlarından foto raflar çekilmi tir (Ek 2.). Materyalimizi olu turan aktarlarda satılan tıbbi bitki ve kullanılan kısımları örneklerinin Latince ve Türkçe adları Kıbrıs florasıyla ilgili eserlerden (Meikle, 1977; 1985; Viney,1994; 1996) yararlanılarak saptanmı tır.

Ankete verilen yanıtlardan yola çıkılarak bulgular kısmında K.K.T.C.'de Aktarlarda satılan tıbbi bitkiler, satı ları etkileyen faktörlerin neler oldu u, hangi kaynak ve nasıl elde edildikleri, hangi kullanım alanları (Tablo 4.2.), aktarların bilgi kaynakları, bu bitkilerin raf ömürleri ve saklama ko ulları sırasıyla sunulmu tur.

Tablo 4.3.'de K.K.T.C.'de aktarlarda satılan bazı bitkiler ve kullanılan kısımları verilmi tir.

K.K.T.C.' de Aktarlarda satılan do al ürünler ve ya lar Tablo 4.4.'de düzenlenmi tir.

En çok satılan droglar bölgelere göre da ılımı ise Tablo 4.5.'de verilmi tir.

4. BULGULAR

K.K.T.C.'de Aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve kullanılan kısımları 4 ilçeye (Lefko a, Gazima osa, Girne ve Güzelyurt) ait 11 aktar ve 3 halk pazarında satı yapan 14 kaynak ki i Tablo 4.1.'de verilmi tir.

Tablo 4.1.: 4 İlçeye Ait 11 Aktar ve 3 Halk Pazarı.

BÖLGE	NO	S M
Lefko a	1	LOKMAN HEK M
	2	HALK PAZARI
	3	KLEMENT N
	4	FA
	5	SAF R
	6	KLEOPARTA
Gazima osa	1	YALÇIN AKTAR
	2	HALK PAZARI
	3	LOKMAN HEK M
	4	SPICES AND HERB CENTER
Girne	1	HALK PAZARI
	2	LOKMAN HEK M
	3	ORGANIC SHOP
Güzelyurt	1	LOKMAN HEK M

Ankete verilen yanıtlardan yola çıkılarak K.K.T.C.'de Aktarlarda satılan tıbbi bitkiler, satı ları etkileyen faktörlerin neler oldu u, hangi kaynak ve nasıl elde edildikleri, kullanım alanları, aktarların bilgi kaynakları, bu bitkilerin raf ömürleri ve saklama ko ulları sırasıyla sunulmu tur.

Aktarın adı: Mehmet Soyluo lu-KLEMENT N-Lefko a

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Rezene, Tarçın, Funda, Ihlamur, Biberiye, Kekik, Mate, Sinameki, Ihlamur, Kara hindiba, Kantaron, Adaçayı, Karaba otu, Zencefil, Mısır püskülü, Ketentohumu, Avakado yapra ı, Zerdeçal, Lavanta, Papatya, O ul otu, Ye ilçay ve Kiraz sapı.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programları, manken tavsiyeleri ve kitaplardır.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: So uk algnlı ı, cilt sorunları, eker hastalı ı.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplar ve internet.

Drogların raf ömürleri: Paketlerindeki son kullanma süreleri öneriliyor.

Saklama ko ulları: Droglar paketlenmi tir, açıkta satılmıyor.

Aktarın adı: Ayperi Gürdür- FA-Lefko a

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Ihlamur, Kekik, O ulotu, Ekinezya, Harup (Harnup), Ceviz, Alıç, Turunç, Biberiye, Funda, Zahter, Sinameki, Nane, Papatya, Mate, Karaba out. Zayıflama için; Biberiye-Funda-Ye ilçay-Mate-Kekikden olu an 5'li karı ım mevcuttur.

Do al ürünler/ya lar: Harnup urubu, Macunlar, Sabunlar, Ceviz macunu ve Ceviz suyu.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal (kekik, defne ve adaçayı bitkilerini ya adı ı bölgeden do al ortamdan topluyor).

Drogların kullanım alanları: So uk algnlı ı, mide rahatsızlı ı, kabızlık, zayıflama, cilt sorunları, saç dökülmesi, uykusuzluk, idrar söktürme ve antidepresan.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplar ve internetdir.

Drogların raf ömürler: 2 senedir. Ayrıca paketlenmi ürünlerde imalat ve son kullanma tarihleri mevcuttur.

Saklama ko ulları: Macunlar cam kavanozlarda, droglar naylon po etlerdedir.

Aktarın adı: Pembe Birikim-KLEOPATRA-Lefko a

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Zencefil, Zerdeçal, Anason, Mürver, Karanfil, Avacado, Tarçın, Bamyacı çiçe i, Nane, Ihlamur.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programları ve kulaktan duyma bilgilerdir.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: So uk algnlı ı, zayıflama, böbrek sorunları, kozmetik amaçlı, çatlak gibi cilt sorunları.

Aktarın bilgi kaynakları: Televizyon programları, kitaplar ve internet.

Drogların raf ömürleri: %90'ı 2 yıllık olup yine de son kullanım tarihlerine göredir.

Saklama ko ulları: Paketlenmi olarak satılır.

Aktarın adı: Nihan Arifo lu-LOKMAN HEK M-Lefko a

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Ekinezya, Kekik, Ebegümecei.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: Zayıflama, saç bakımı, cilt bakımı.

Aktarın bilgi kaynakları: nternet ve toptancıdır.

Drogların raf ömürleri: Son kullanma tarihleri öneriliyor.

Saklama ko ulları: Paketlenmi olarak satılır.

Aktarın adı: Mehmet Kahya-SAF R-Lefko a

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Adaçayı, Tarçın, Zencefil, Ihlamur, Nane, Kekik, Mate, Funda, Kantaron, Sumak ve Kiraz sapı.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal ve bazı bitkileri ya adı ı bölgeden do al ortamdan topluyor.

Drogların kullanım alanları: So uk algnlı ı, saç dökülmesi, zayıflama, selülit.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplar, internet, kom u arkada tavsiyesi, hekimler ve kendi deneyimleridir.

Drogların raf ömürleri: Ö ütülmemi ise 2 sene, ö ütölmü ise 3 aydır.

Saklama ko ulları: Cam i eler içindedir.

Aktarın adı: Emete Kazafanalı-HALK PAZARI-Lefko a

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Adaçayı, Tarçın, Fesle en, Nane, Kekik, Zencefil, Çitlembik, Pul biber.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Basındır.

Drogların kaynakları: thal (çitlembik ve adaçayını Karpaz'dan köylüler topluyor).

Drogların kullanım alanları: Bilinmiyor.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplardır.

Drogların raf ömürleri: 1-2 yıl olarak de i iyor.

Saklama ko ulları: Torbalar içerisinde açıktadır.

Aktarın adı: Ali Tayyar-SPICES AND HERB CENTER-Gazima osa

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Safran, Bahar, Biber, Sumak, Kıbrıs keki i, Rezene, Hint cevizi, Tarçın, Lavanta, Keten tohumu, Ginseng, Biberiye, Fesle en, Zencefil, Cöri, Mercan kö k, Karanfil, Isırgan, Funda yapra ı, Anason, Yabani karabiber, Kimyon, Pul Biber, Karabiber, Vanilya, Golyandro, Çörek otu, Meyan kökü, Ardıç meyvesi, Nar çiçe i, Mate çayı, Adaçayı, Ihlamur.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Turizmdir.

Drogların kaynakları: Bilinmiyor.

Drogların kullanım alanları: Bilinmiyor.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplardır.

Drogların raf ömürleri: Bilinmiyor.

Saklama ko ulları: Tüm droglar kapalı ve paketlenmi durumdadır.

Aktarın adı: Hümeyra Ate -LOKMAN HEK M-Gazima osa

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Isırgan, Kantaron, Ye ilçay, Civanperçemi, Ayrıkotu, Biberiye, Kekik, Hayıt tohumu, Ginseng, Funda.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programları, kitaplar ve basın.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: Tansiyon, zayıflama, eker hastalı ı, kolesterol, anne sütü artırıcı, astım, bron it, grip, prostat sorunları oldu u söylenir.

Aktarın bilgi kaynakları: Kendi deneyimleri ve kurslardır.

Drogların raf ömürleri: 1-2 senelik ve 6 ay olarak de i iyor.

Saklama ko ulları: Tüm droglar kapalı ve paketlenmi durumdadır.

Aktarın adı: Bekir Karado an-YALÇIN AKTAR-Gazima o sa

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Ihlamur, Ye ilçay, Ketan tohumu, Zencefil, Zerdeçal, Adaçayı, Civanperçemi, Kantaron, Çörek otu, Kekik, Pul biber, Meyan kökü ve O ulotu.

Bron ların açılması için; Amber çiçe i-Hatmi çiçe i-Ihlamur-Adaçayı-Ye ilçay olu an karı m bulunuyor.

Do al ürünler/ya lar: Arı sütü, Badem ya ı, Susam ya ı, Argan ya ı, Çörek otu ya ı.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: eker hastalı ı, böbrek ta ları, kolesterol, tansiyon, cilt bakımı, üst solunum yolu rahatsızlıkları, kan ekeri dü ürücü, bel-boyun a rılarına bitkisel ya lar, sigara bırakma drogları oldu u söylenir.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitap, dergi, medya, televizyon programları ve internetdir.

Drogların raf ömürleri: Yıllıktır.

Saklama ko ulları: Ya lar ambalajlı, otlar ise açıkta, pakette, naylon po ette veya göresellik için cam kavanozlardadır.

Aktarın adı: Hasan Kuru-HALK PAZARI-Gazima o sa

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Çitlembik, Adaçayı, Defne, Isırgan, Golyandro, Susam.

Do al ürünler/ya lar: Zeytin ya ı, Pekmez.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Bilinmiyor.

Drogların kaynakları: Köylerden satın alınıyor.

Drogların kullanım alanları: Bilinmiyor.

Aktarın bilgi kaynakları: Bilinmiyor.

Drogların raf ömürleri: Satı a ba lı olarak 1-2 yıl.

Saklama ko ulları: Tüm droglar kapalı ve paketlenmi durumdadır.

Aktarın adı: Rama Kaya - ORGANIC SHOP - Girne

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Biberiye, Ekinezya, Adaçayı, Kekik, Sinameki, Ihlamur, Mate yapraklı çay, Nane, Lavanta, Gingko çayı, Dokuz bitkili çay, Kayısı meyvalı çay, Karı ık bitki çayları.

Do al ürünler/ya lar: Bitkisel ya lar, Sabun, ampuan.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programları, gazete, dergi reklamları ve kitaplardır.

Drogların kaynakları: Nane, kekik, lavanta, biberiyeyi kendi yeti tiriyor, adaçayını do al ortamlardan topluyor, di erleri ithaldir.

Drogların kullanım alanları: Zayıflama, eker hastalı ı, tansiyon problemleri, ödem, anti-depresan/rahatlatıcı ve so uk algınlı ı oldu u söylenir.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplar ve internet.

Drogların raf ömürleri: 2 yıl.

Saklama ko ulları: Naylon po etlerde serin yerde saklanır. Macunlar ise cam kavanozlardadır.

Aktarın adı: Selma Tosun-LOKMAN HEK M-Girne

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Çörek otu, Papatya çiçe i, kurutulmu Biberiye yaprakları, Zencefil, Isırgan, Kekik, Gül hatmi çiçe i.

Do al ürünler/ya lar: Sarımsak ya ı, Tatlı badem ya ı, Biberiye ya ı, Gül ya ı, Gül suyu, Ardıç sabunu, Bıktım sabunu.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: Depresyon, yorgunluk, saç dökülmesi, cilt lekeleri, hazımsızlık, so uk algınlı ı oldu u söylenir.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplar ve internetdir.

Drogların raf ömürleri: Kutular üzerindeki son kullanma tarihlerine bakılır.

Saklama ko ulları: Tüm ürünler kapalı, ambalajlı paket halindedir.

Aktarın adı: Kurtulu Toplu-HALK PAZARI-Girne

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Pul biber, Kimyon, Kekik, Nane, Anason, Tarçın, Zencefil, Zerdeçal, Karabiber.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: Bilinmiyor.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplardır.

Drogların raf ömürleri: 3-4 ay.

Saklama ko ulları: Naylon po etlerde saklanabilir.

Aktarın adı: Dilek Uncu-LOKMAN HEK M-Güzelyurt

En çok satılan droglar/tıbbi bitkiler: Ye il çay, Kekik, Adaçayı, Nane, Biberiye, Funda, Rezene, O ulotu, Mısır püskülü, Kiraz sapı, Acıbadem, Anason, Ardiç, Hardal, Avakado, Bu day, Çam terebenti, Çörek otu, Cuha çiçe i, Kantaron, Kayısı çekirde i, Isırgan, de, Ha ha , At kestanesi.

Do al ürünler/ya lar: Sabun, ampuan.

Drog satı larını etkileyen faktörler: Televizyon programlarıdır.

Drogların kaynakları: thal.

Drogların kullanım alanları: Mide rahatsızlı ı, So uk algınlı ı, Saç dökülmesi.

Aktarın bilgi kaynakları: Kitaplar ve internetdir.

Drogların raf ömürleri: Kutular üzerindeki son kullanma tarihlerine bakılır.

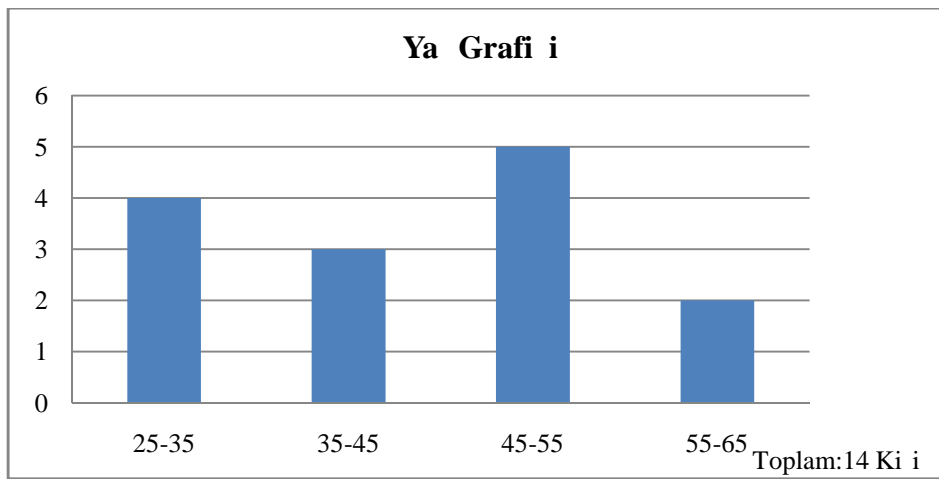
Saklama ko ulları: Droglar paketlenmi satılıyor, açıkta ürün yok.

Aktarlarda satılan tıbbi bitkilerin/drogların genel olarak kullanım alanları alfabetik sıraya göre aşağıda sıralanmıştır.

Tablo 4.2.: Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkilerin/Drogların Genel Olarak Kullanım Alanları.

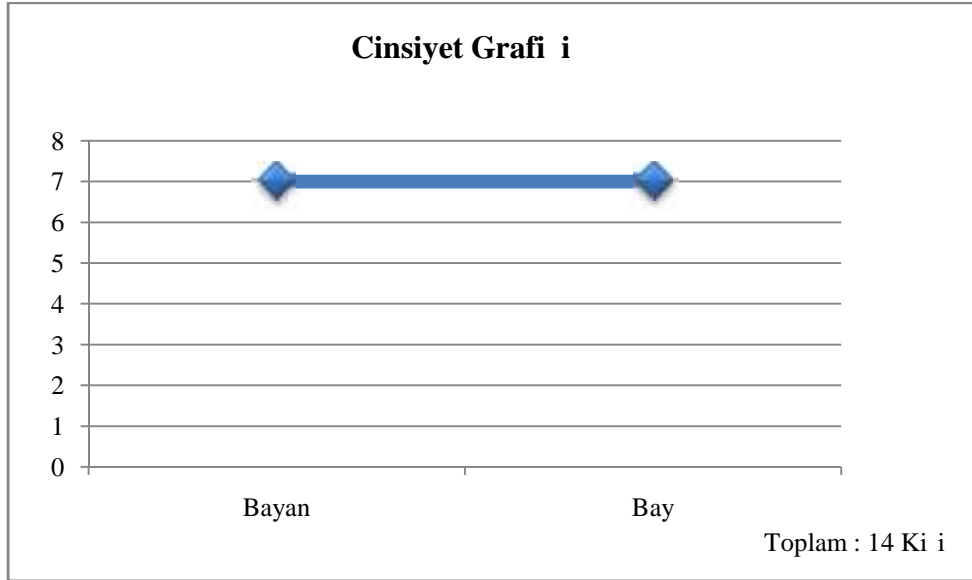
Anne sütü artırıcı	Antidepresan	Astım
Bel-Boyun ağrılarına ya da lar	Böbrek sorunları	Bronşit
Cilt sorunları	Grip	Hazımsızlık
İdrar söktürme	Kabızlık	Kan şekeri düşürücü
Kolesterol	Kozmetik amaçlı	Mide rahatsızlığı
Ödem	Prostat	Saç dökülmesi
Selülit	Sigara bırakma drogları	Soğuk algınlığı
Şeker hastalığı	Tansiyon	Uykusuzluk
Üst solunum yolu rahatsızlıkları	Yorgunluk	Zayıflama

Araştırmada kullanılan bilgiler 14 kaynak kişiden sağlandı (Tablo 4.1.). Kaynak kişileri 4 ilçeye (Lefkoşa, Gazimağosa, Girne ve Güzelyurt) ait 11 aktar ve 3 halk pazarında bulunan tıbbi bitki satışı yapan kişilerdir. Bu kişilerin yaş dağılımlarına baktığımızda çoğunluk orta yaşlı kişilerdir (ekil 4.1.).

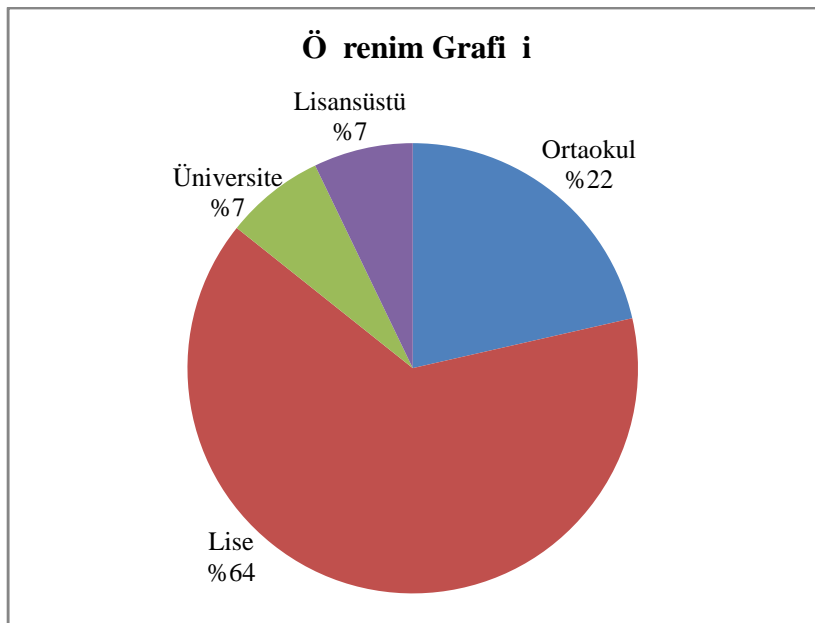
ekil 4.1.: Kaynak Kişilerin Yaşlarına Göre Dağılımı.

K.K.T.C.'de bulunan aktar ve halk pazarlarında satı yapan ki ilerin cinsiyet durumları ara tırıldı nda bay ve bayanlar arasında e it bir durum söz konusudur (ekil 4.2.).

ekil 4.2.: Kaynak Ki ilerin Cinsiyetlerine Göre Da ılımı.

Kaynak ki ilerin e itim düzeyleri incelendi inde lise mezunu ki i sayısının fazla oldu u görülmektedir (ekil 4.3.).

ekil 4.3.: Kaynak Ki ilerin Ö renim Durumlarına Göre Da ılımı.

Tablo 4.3.'de K.K.T.C.'de aktarlarda satılan bazı tıbbi bitkilerin Türkçe ve Latince adları, kullanılan kısımları ve bulundu u ilçe sayısı verilmiştir.

Tablo 4.3.: K.K.T.C.'de Aktarlarda Satılan Bazı Tıbbi Bitkiler ve Kullanılan Kısımları.

Bitki Adı	Botanik Adı	Kullanılan kısmı	İçeler
Alıç	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	Yaprak, meyve	1
Adaçayı	<i>Salvia officinalis</i> L.	Yaprak, çiçek	4
Anason	<i>Pimpinella anisum</i> L.	Meyve (tohum)	4
Andızotu	<i>Inula helenium</i> L.	Kök	1
Ardıç	<i>Juniperus communis</i> L.	Meyve	3
Aslanpençesi	<i>Alchemilla vulgaris</i> L.	Yaprak	1
At kestanesi	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Meyve	1
Avakado	<i>Persea gratissima</i> Gaertn.	Yaprak	2
Ayrelli	<i>Asparagus stipularis</i> Forrsk.	Gövde	2
Ayrık otu	<i>Agropyron repens</i> (L.) P.Beauv.	Kök, rizom	1
Ayva	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Tohum, kabuk, yaprak	2
Badem	<i>Amygdalus communis</i> L.	Tohum, kabuk	3
Bamya	<i>Hibiscus esculentus</i> L.	Meyve, tohum, çiçek	1
Basurotu	<i>Ranunculus ficaria</i> L.	Tohum, çiçek, yaprak	1
Beyaz dut	<i>Morus alba</i>	Meyve	2
Biber	<i>Capsicum annuum</i> L.	Meyve	1
Biberiye	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Yaprak	4
Binbirdelikotu	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Çiçek, dal	2
Bö ürtlen	<i>Rubus caesius</i> L.	Yaprak, kök	2
Bu day	<i>Triticum vulgare</i> L.	Meyve	1
Ceviz	<i>Juglans regia</i> L.	Yaprak, meyve	1
Civanperçemi	<i>Achillea millefolium</i> L.	Çiçek, yaprak	1
Çuha çiçe i	<i>Primula prolifera</i> Wall.	Çiçek	1

Çam	<i>Pinus pinea</i> L.	Meyve	1
Çitlembik	<i>Celtis australis</i> L.	Meyve	2
Çörek otu	<i>Nigella sativa</i> L.	Tohum	3
Defne	<i>Laurus nobilis</i> L.	Yaprak	1
Ebegümeçi	<i>Malva sylvestris</i> L.	Yaprak, meyve	1
Ekinezya	<i>Echinacea angustifolia</i> DC.	Çiçek	2
Fesle en	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Yaprak	1
Funda	<i>Calluna vulgaris</i> L.	Yaprak	2
Gabbar	<i>Capparis spinosa</i> L.	Meyve, toprak üstü kısım	2
Ginseng	<i>Panax ginseng</i> L.	Yaprak	2
Golyandro	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Tohum, toprak üstü kısım	1
Gül hatmi	<i>Alcea rosea</i> L.	Çiçek	1
Günlük	<i>Liquidamber orientalis</i> Mill.	Balsam, sakız	1
Hardal	<i>Sinapis alba</i> L.	Tohum	1
Harnup (Harup) Keçiboynuzu	<i>Ceratonia siliqua</i> L.	Meyve	3
Ha ha	<i>Papaver somniferum</i> L.	Tohum	1
Hatmi (Gül hatmi)	<i>Althaea officinalis</i> L.	Yaprak, çiçek	1
Hayıt	<i>Vitex agnus-castus</i> L.	Tohum	1
Hint cevizi	<i>Cocos nucifera</i> L.	Meyve	1
Hurma	<i>Phoenix dactylifera</i> L.	Meyve	2
Ihlamur	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	Yaprak, çiçek	3
Isırgan	<i>Urtica dioica</i> L.	Tohum, yaprak	4
de	<i>Elaeagnus commutata</i> L.	Yaprak	1
Kantaron	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Çiçek	3
Karabiber	<i>Piper nigrum</i> L.	Tohum	2
Kara dut	<i>Morus nigra</i> L.	Meyve	2

Karanfil	<i>Syzygium aromaticum</i> L.	Çiçek tomurcukları	1
Karahindiba	<i>Taraxacum officinale</i> G.	Yaprak, kök	1
Kayısı	<i>Prunus armenica</i> L.	Çekirdek	1
Kedi Otu	<i>Valeriana officinalis</i> L.	Kök	1
Kekik	<i>Thymus serpyllum</i> (L.) Kuntze	Yaprak, dal	4
Keten	<i>Linum usitatissimum</i> L.	Tohum	2
Kıbrıs keki i	<i>Origanum syriacum</i> L.	Yaprak	1
Kınakına	<i>Cinchona officinalis</i> L.	Kabuk	1
Kırmızı yemi	<i>Cranberry</i> sp.	Meyve	1
Kimyon	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Tohum	2
Kiraz	<i>Prunus avium</i> L.	Gövde	2
Ki ni	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Meyve	1
Ku burnu	<i>Rosa canina</i> L.	Meyve	2
Lavanta	<i>Lavandula angustifolia</i> L.	Yaprak, çiçek	2
Limon Otu	<i>Melissa officinalis</i> L.	Yaprak	3
Mate	<i>Ilex paraguariensis</i>	Yaprak	3
Meyan	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Kök	1
Mercankö k	<i>Origanum majorana</i> L.	Toprak üstü kısım	1
Mısır	<i>Zea mays</i> L.	Püskül	1
Mürver	<i>Sambucus ebulus</i> L.	Yaprak	1
Nane	<i>Mentha piperita</i> L.	Yaprak	3
Nar	<i>Punica granatum</i> L.	Çiçek	1
O ul otu	<i>Melissa officinalis</i> L.	Yaprak	3
Papatya	<i>Matricaria chamomilla</i> L.	Çiçek	1
Rezene	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Meyve (Tohum)	2

Safran	<i>Crocus sativus</i> L.	Yaprak, polen	1
Sinameki	<i>Cassia marilandica</i> L.	Yaprak	2
Sinir otu	<i>Plantago major</i> L.	Yaprak, çiçek	1
Sumak	<i>Rhus coriaria</i> L.	Yaprak, tohum	1
ahtere	<i>Fumaria vaillantii</i> L.	Yaprak	1
Tarçın	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Breyn.	Kabuk	2
Turunç	<i>Citrus aurantium</i> L.	Meyve kabu u, çiçek	1
Üzerlik	<i>Peganum harmala</i> L.	Tohum, meyve	1
Üzüm	<i>Vitis vinifera</i> L.	Çekirdek	2
Yaban Mersini	<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	Meyve	2
Ye il Çay	<i>Camellia sinensis</i> (L.) Kuntze	Yaprak	3
Zencefil	<i>Zingiber officinalis</i> Roscoe	Kök, rizom	3
Zerdeçal	<i>Curcuma longa</i> L.	Kök	3

K.K.T.C.'de Aktarlarda satılan do al ürünler ve ya lar Tablo 4.4.'de verilmi tir.

Tablo 4.4.: K.K.T.C.'de Aktarlarda Satılan Do al Ürünler ve Ya lar.

ampuan
Sabun
Ardıç sabunu
Bıktım sabunu
Gül suyu
Ceviz suyu
Pekmez
Arı sütü
Harnup (Harup) urubu
Macunlar
Ceviz macunu
Bitkisel ya lar
Argan ya 1
Badem ya 1
Biberiye ya 1
Çörek otu ya 1
Gül ya 1
Sarımsak ya 1
Susam ya 1
Tatlı badem ya 1
Zeytinya 1

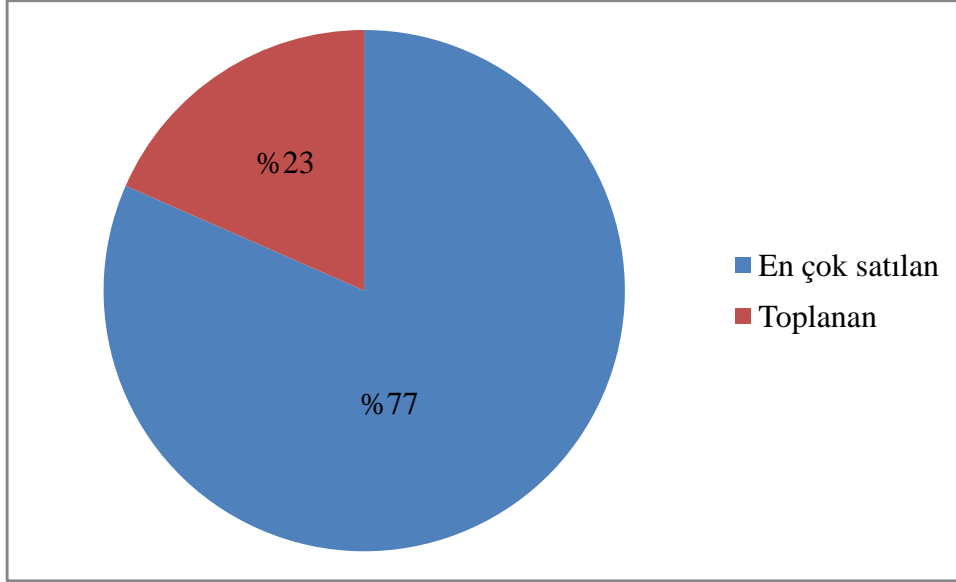
Tıbbi bitkiler/droglar ve bölgelere göre dağılımı Tablo 4.5.'de verilmiştir.

Aktarlarda bulunan tıbbi bitkiler, halkın gösterdiği ilgi durumuna göre yoğun talep görenler (keten, çörek otu, kekik, ısırgan otu, papatya, sinameki, biberiye, ıhlamur, zencefil, nane, keçiboynuzu, alıç ve adaçayı gibi) ve az talep edilenler olarak iki gruba ayrılmıştır.

Tablo 4.5.: En Çok Satılan Tıbbi Bitkilerin/Drogların Bölgelere Göre Dağılımı.

Bitki Adı	Lefkoşa	Girne	Gazimağosa	Güzelyurt
Adaçayı	+	+	+	+
Nane	+	+	+	+
Kekik	+	+	+	+
Zencefil	+	+	+	+
Çitlembik	+	-	+	-
Ekinezya	+	+	-	-
Ebegümeçi	+	-	-	-
ıhlamur	+	+	+	+
O ulotu	+	-	-	+
Rezene	+	+	+	-
Tarçın	+	+	-	-
Funda	+	-	-	+
Biberiye	+	+	+	+
Zerdeçal	+	+	-	+
Sinameki	+	+	+	+
Defne	-	-	+	-
Isırgan	-	+	+	+
Susam	-	+	+	-
Kantaron	+	-	+	-
Civan perçemi	-	-	+	-
Ayrık otu	-	-	+	-
Çörek otu	-	+	+	+
Gülhatmi çiçeği	-	+	-	-
Ardıç	-	+	+	-
Papatya	+	+	+	+
Lavanta	+	+	-	-
Kimyon	-	+	-	-
Anason	+	+	-	-
Hayıt	-	-	+	-
Fesleğen	+	-	-	-
Harnup (Harup) Keçiboynuzu	+	+	-	+

K.K.T.C.'de Aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve ürünler arasında adanın katkısı ~ % 23'dür. En çok satılan 31 drogun 7'si K.K.T.C.'deki bölgelerden toplanıyor.

ekil 4.4.: K.K.T.C. Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkiler ve Do al Ürünlere Adanın Katkısı.

5. TARTI MA ve SONUÇ

Bu çalı mada K.K.T.C.'deki Aktarlarda, tıbbi ve baharat bitkilerinin, açıkta ve paketlenmi olarak, halk pazarlarında açıkta satı a sunuldu u tespit edilmi tir. Çok az sayıdaki aktarda (Klementin), paketlenmi olarak satılan tıbbi bitkilerin, uygun artlarda satıldı ı ve rafların temiz oldu u görülmü tür. Di er Aktarlarda ise temizlik kuralları açısından durum farklılıklar göstermektedir. Tıbbi ve baharat bitkileri tamamen kapalı cam kaplarda, ambalajlı ve paketlenmi kutular içinde raflarda ve açıkta yı ılmı veya demet halinde, a zı açık kaplarda her türlü mikrobiyal ve kimyasal kontaminasyona açık bir halde bulunmaktadır. Halk pazarlarında ise, tıbbi ve baharat bitkilerinin bulunma ve saklanma ko ulları genelde sa lıksız bir ortamda bulundu u, hepsinin kontaminasyona maruz kalacak ekilde açıkta halka sunuldu u görülmü tür. Genel olarak aktarların veya çalı anlarının bu konuda e itimli olmadıkları belirlenmi tir. Ayrıca halka açık pazar yerlerinde satılan tıbbi bitkilerinde yeterli bilgiye sahip olmayan ki ilerce açıkta satıldı ı gözlenmi tir. Aktarlarda satılan tıbbi ve baharat bitkileri ile kullanılan kısımları Tablo 4.3.'de Türkçe alfabetik sıraya göre verilmi tir.

Bizim çalı mamızda da Gürson ve ark. (2005) çalı masında oldu u gibi Aktarlarda, tıbbi bitkilerin yanında pek çok bitkisel, hayvansal, madensel drog satıldı ına da rastlanmaktadır. Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde insanların ilgisi, tıbbi ve baharat bitkilerine yani do al ürünlere yönelik göstermektedir. K.K.T.C.'de alternatif ve destekleyici tedavilere ilginin giderek artmakta oldu u, hastaların alternatif kaynakları kullanma e iliminde oldu u tespit edilmi tir (Yıldırım Kaya, 2010; Ozan; 2011). nsanlar bu bitkileri, hastalıklarını tedavi etmek için de il, hastalıklardan do al ve güvenli bir yolla uzak kalmak veya iyile me sürecini hızlandırmak için kullanmaktadırlar (Aktürk ve ark., 2006; Nicholson, 2006). Burada unu belirtmek gerekir ki, tıbbi bitkiler bir ilaç de ildir, tedavi amaçlı kullanılmaz, ancak bir destek maddesi durumundadır. nsanlar aktarlardan sa lıkla ilgili drogları ya tek, ya karı ım olarak, ya da hazır drog karı ımı halinde almaktadırlar (Tulukcu ve Sa dıç, 2011).

Bu çalı mada, K.K.T.C.'de aktar ve pazarlarda açıkta satılan drogların, bitkilerin yaprak, tohum, meyve, çiçek, kök ve dal gibi bitki organlarından olu tu u görülmektedir. K.K.T.C.'de tıbbi bitkiler her bölgede de i ik amaçlarla ve birçok farklı i lemlerden geçirilerek

tüketilmektedir. Tedavi amaçlı olarak bitkiler yaprak, gövde, kök, çiçek, tohum ve filiz gibi kısımları su ile kaynatılarak (dekoksasyon) veya üzerine kaynanmış su eklenerek (infüzyon), ya içinde bekletilerek, lapa halinde ya da balla hazırlanan karışımlar şeklinde kullanılmaktadır. Bu tespit edilmiştir (Kaya Yıldırım, 2010; Ozan, 2011; Özkum ve Ozan Depreli, 2012). K.K.T.C.'de aktarlarda satılan drogların büyük çoğunluğunun kurutulmuş bitki kısımlarından oluştuğu belirlenmiştir. Bu sonuçta göre drog olarak kullanılan bitkilerde kurutma yöntem ve teknikleri de önem kazanmaktadır. Kurutma tekniklerine bağlı olarak da bitkilerin mikrobiyal ve toksijenik (aflotoksin gibi) içeriklerinin artabileceği göz ardı edilmemelidir. Halkın ilgi duyduğu bitkileri kekik, çörek otu, papatya, ısırgan, sinameki, biberiye, ıhlamur, zencefil, nane, keçiboynuzu, alıç ve adaçayı gibi yoğun talep görenler ve civanperçemi, ayrıkotu, gülhatmi çiçeği, kantaron, hayıt, ekinezya gibi az talep edilenler olarak Tulukcu ve Sağıcı (2011), çalı malarında olduğu gibi iki gruba ayrılabiliriz. Ali-Shtayeh ve ark., (2000) ise yaptıkları bir çalı mada bitkileri popüler olanlar ve olmayanlar olarak iki gruba ayırmışlardır.

Drog satışlarının en çok nelerin etkilediği sorusuna, çoğunlukla öncelikle gıda katkısı olarak kullanılanların satışında pek de değişiklik olmadığını, özellikle mevsim dönümlerinde sıklıkla görülen üst solunum yolu enfeksiyonlarında adaçayı (*Salvia s.p.*) zencefil (*Zingiberis officinalis*), hatmi (*Altheae officinalis*), ıhlamur (*Tilia s.p.*) gibi drogların satışlarının arttığını ve özellikle medyada yer alan haberlerin etkisiyle ısırgan (*Urtica s.p.*) v.s. gibi tıbbi bitki satışlarının arttığını belirtmektedir. Televizyonlarda yer alan programlar sonrasındaki günlerde adı geçen drogların satışının belirgin şekilde arttığını belirtmiştir.

Drogların yoğunlukla fazlasının ithal edildiği ve çok az kısmının kekik, defne, adaçayı, çitlembik, ısırgan, golyandro, susam, nane, lavanta, biberiyenin köylülerce toplatıldığını belirtmiştir.

Satılan drogların üst solunum yolu enfeksiyonlarında, kabızlık, vücut direncinin artırılmasında, kanser tedavisinde, böbrek ve safra kesesi taşlarının dökülmesinde, saç çıkartmak için, egzama, mantar, sedef gibi cilt rahatsızlıklarında, gaz giderici, hemoroit tedavisinde, ekler hastalığının tedavisinde ve karın ağrılarının tedavisinde kullanıldığını belirtmektedir.

Bilgi kaynağı olarak usta çırak ili kisi, magazin dergileri, konuyla ilgili kitaplar ve son dönemde yoğunca kullanıldığı anlaşılan internet belirtilmiştir.

Drogların raf ömrünün sorun olmaması için yeteri kadar drog alındığı ve bunların 1 yıl içinde tüketildiği belirtilmiştir, yeni sezonda gelen bitkilerin satışa sunulup eskilerinin imha edildiği söylenmiştir. Raf ömürlerinde son kullanım tarihlerinin de dikkate alındığı gözlemlenmiştir. Drogların genellikle nemden uzak çözümlü kap, naylon veya bez çuval bazen de kapaklı cam kaplarda saklandığı gözlemlenmiştir. Kekik suyu gibi aromatik suların pet şişelerde sunulduğunu saptanmıştır.

Sonuçlar

K.K.T.C. birçok kültür bitkisinin gen merkezidir. Örneğin kabak (*Cucurbita pepo*), kavun (*Cucumis melo*), karpuz (*Citrullus lanatus*), fasülye (*Phaseolus vulgaris*), buğday (*Triticum vulgare*), arpa (*Hordeum vulgare*). Ülkemizde tıbbi bitki ekimine gereken özen gösterilmemekte ve tıbbi bitkilerin tarımı yapılmamaktadır. Tıbbi bitki yetiştirilip elde edilen drogu satma yerine, yabancı bitkilerin kendisini bu iş için kullanmakta ve ucuza satmaktadırlar. Çünkü bu yol, çok daha kolay ve masrafsızdır. Planlanmadan yapılan düzensiz toplama ile yabancı olarak yetiştirilen tıbbi bitkiler zarar görmektedir. Toplamada yapılan dikkatsizlikler de bitkinin yok olmasına ve doğanın tahribine neden olmaktadır. Hatta bazı nadir bulunan bitki türleri tamamen kaybolmaktadır. Ayrıca Aktarlar bitkiler hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Toplanan ve satılan bitkilerde herhangi bir standardizasyondan bahsetmemiz mümkün değildir. Ayrıca bilinçsiz olarak yabancı ortamlarından toplanarak satılan bitkilerin neslinin yok olması günümüzün en önemli sorunlarından birisidir.

Son yıllarda aktarların sayılarının çok fazla artması, halkın doğal ilaç ve gıdalara gösterdiği ilgi yönelişi kaynaklanmaktadır. Bu nedenle aktarlık gün geçtikçe önemi artan bir meslek haline gelmesine rağmen herhangi bir eğitim almamış kişiler de aktarlık yapabilmektedirler. Bu durumun istismar edilmemesi için gerekli olan eğitimlere ve denetimlere daha çok önem verilmeli halkın farkındalığı artırılmalıdır. Konu ile ilgili araştırmaların ve tıbbi bitki yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi zorunludur. Kültürel mirasımızın önemli parçalarından olan

aktarların, halka tıbbi bitkileri gıda katkısı ve tedavi amaçlı olarak sunmadaki yerlerinin tartışılması gerekir. Ayrıca halka sunulan bu hizmetin karlılığı bilgi eksikliği nedeniyle değerlendirilemez ve layık olduğu yerde olmadığı bir kez daha gözlenmiştir.

6. KAYNAKLAR

Akan, H., Korkut, M.M., Balos, M.M. (2008). Arat Da 1 ve çevresinde (Birecik, anlıurfa) etnobotanik bir ara tırma. *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilim Dergisi*, 20(1), 67-81.

Aktürk, O., Demirin, H., Sütçü, R., Yılmaz, N., Köylü, H., Altunta , . (2006). The effects of diazinon on lipid peroxidation and antioxidant enzymes in rat heart and ameliorating role of vitamin E and vitamin C. *Cell Biology and Toxicology*, 22(6), 455-461.

Ali-Shtayeh, M.S., Zohara, Y., Mahajna, J., (2000). Ethnobotanical survey in the Palestinian area: a classification of the healing potential of medicinal plants. *Journal of Ethnopharmacology*, 73, 221-232.

Anonim, (2005). Medicinal and Aromatic Plants Working Group-ECP/GR.

Baldemir, A. ve Güvenç, A., 2007. Adana ve Ankara aktarlarında satılan ceviz yapra 1 (Juglandis folium) üzerinde morfolojik ve anatomik çalı malar. *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 36(2), 105-121.

Baydar, E. (2009). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bilimi ve Teknolojisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları*, 51, 122-123.

Bayramo lu, M.M. ve Toksoy, D. (2008). Aktarlar ve Tıbbi Bitki Ticareti Üzerine Bir Ara tırma (Do u Karadeniz Bölgesi Örne i), *Orman Mühendisli i Dergisi*, 4-5-6, 34-39.

Baytop, T. 1990. Anadolu'da Bitkisel Drog Ticaretinin Tarihi. *Tarım Orman ve Köyi leri Bakanlı ı Dergisi*, 53, 6.

Baytop, T. (1999). Türkiye'de bitkiler ile tedavi. *Nobel Tıp Kitapevleri*, 2. Baskı. ISBN: 975-420-021-1.

Bozdoğanlı, E.E., (1996). *Çukurova Bölgesinde Doğal Olarak Bulunan Faydalı Bitkiler Ve Kültür Olanakları Üzerinde Araştırmalar*. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Bulut G., ve Tuzlacı E., (2013). An ethnobotanical study of medicinal plants in Turgutlu (Manisa-Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*. 149, 633-647.

Cobham, C.D. (2013). *Excerpta cypria*. Kıbrıs yazıları M.S. 23-1866. *Galeri Kültür Yayınları*. ISBN: 978-9963-660-53-7. I. Baskı.

Dedeçay, S.S. (1998). Kıbrıs'ta kokulu bitkiler ve bunların ihtiva ettiği kokulu yağlar ve salkımsı özellikler. *Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi yayınları*, 14, 3.

Della, A., Paraskeva-Hadjichambi, D., Ch Hadjichambis, A. (2006). An ethnobotanical survey of wild edible plants of Paphos and Larnaca countryside of Cyprus. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 2(34).

Demirci, S., ve Özhatay, N. (2012). An ethnobotanical study in Kahramanmaraş (Turkey); wild plants used for medicinal purpose in Adıyaman, Kahramanmaraş. *Turkish Journal of Pharmaceutical Sciences*. 9 (1), 75-92.

Ertuğrul, F. (2004). Bodrum yöresinde halk tıbbında yararlanılan bitkiler. 14. Bitkisel ilaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, 29-31 Mayıs 2002, Eskişehir.

Faydaoğlu, E. ve Sürücüoğlu, M.S. (2011). Geçmişten günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. 11(1), 52-67.

Georgiades, C.C. (1987). *Flowers of Cyprus, plants of medicine*, vol 2. Nicosia.

Georgiades, C.C. (1992). *Flowers of Cyprus, plants of medicine*, vol 1. Nicosia.

González-Tejero, M.R., Casares-Porcel, M., Sánchez-Rojas, C.P., Ramiro-Gutiérrez, J.M., Molero-Mesa, J., Pieroni, A., Giusti, M.E., Censorii, E., Pasquale, C., Della, A., Paraskeva-Hadjichambi, D., Hadjichambis, A., Houmani, Z., El-Demerdash, M., El-Zayat, M., Hmamouchi, M., ElJohrig, S. (2008). Medicinal plants in the Mediterranean area: Synthesis of the results of the project Rubia. *Journal of Ethnopharmacology*, 116, 341-357.

Gücel, S. (2002). *Arundo donax*'ın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Kullanım şekilleri. XVI. Ulusal Biyoloji Kongresi, Malatya.

Gürson, O., Özçelikay G., Asil E. (2005). A Study On Medicinal Herb Trading Applications In Ankara. Türkiye Klinikleri. *Journal of Medical Ethics*, 13, 191-194.

Gürel, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulu una kadar Kıbrıs meselesi. *G. Ü. Kıbrıs İktisadi ve İdari Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101-112.

Hadjikyriakou, G.M. (2007). Aromatic and spicy plants in Cyprus. Bank of cultural foundation. ISBN: 978-9963-42-852-6.

Hikmetoğulları, H. (2005). Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar. İstanbul. Fakülteler Matbaası.

Hürkul, M.M. ve Güvenç, A., 2010. Çeşitli illerimizde Aktarlarda Satılan Zeytin Yaprağı (Olive Leaf) Üzerinde Morfolojik ve Anatomik Çalışmalar. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 3(3).

İlisulu, K., (1992). İlaç ve Baharat bitkileri, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları*, No: 1256, Ders Kitabı Yayın No: 360, Ankara.

İslamoğlu, M. (1969). Kıbrıs Türk Folkloru. Halkın Sesi Matbaası.

Karademir, M. ve Öztürk, B. (2002). İzmir Aktarlarında Halka Sunulan Tıbbi Bitkiler, 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Tolantısı, Bildiriler, 29-31 Mayıs, 2002, 391-393.

Karousou, R. ve Deirmentzoglou, S. (2011). The herbal market of Cyprus: Traditional links and cultural exchanges. *Journal of Ethnopharmacology*, 133, 191-203.

Kaya Yıldırım, F. (2010). *Kuzey Kıbrıs'ın Faydalı Bitkilerinin ve Kullanım Alanlarının Ara tırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Do u Üniversitesi, Lefko a.

Khan, M. (2006). Healthy living in Cyprus.

Kıbrıs- Kuzey Kıbrıs jeolojisi.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Orman Dairesi Müdürlü ü. <http://www.orman.gov.ct.tr>

Lardos, A. (2006). The botanical *materia medica* of the *Iatrosophikon*-A collection of prescriptions from a monastery in Cyprus. *Journal of Ethnopharmacology*, 104, 387-406.

Meikle, R.D. (1977). Flora of Cyprus. The Bentham-Moxon Trust, Royal Botanic Gardens, Kew, 1.

Meikle, R.D. (1985). Flora of Cyprus. The Bentham-Moxon Trust, Royal Botanic Gardens, Kew, 2.

Nicholson, J.K. (2006). Global systems biology, personalized medicine and molecular epidemiology. *Molecular Systems Biology*. EMBO and Nature Publishing Group All rights reserved 1744-4292.

Ozan, Ç., (2011) *Kuzey Kıbrıs'ta Kullanılan Tıbbi Bitkiler*. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Do u Üniversitesi, Lefko a.

Özgen, U., Kaya, Y., Houghton, P. (2012). Folk medicines in the villages of Ilıca District (Erzurum, Turkey). *Turkish Journal Biology*. 36, 93-106.

- Özkum, D. ve Ozan Depreli, Ç. (2011). *Near East Medical Journal (NEMJ)*, 1(2), 60-68.
- Özkum, D., Ozan Depreli, Ç. ve Kaya Yıldırım, F., (2012). Medical Value of the Asteraceae of Northern Cyprus, *Neu Pharma Journal*.
- Özkum, D., Ozan Depreli, Ç. ve Kaya Yıldırım, F., (2012). Kuzey Kıbrıs'ta Cilt Bakımı ve Hastalıkları için Halk Tıbbında Kullanılan Bitkiler, XX. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı-B HAT-2012, 10-13 Ekim. Antalya.
- Polat, R., Selvi, S., Çakılcıo lu, U., ve Açar, M., (2012). Investigations of ethnobotanical aspect of wild plants sold in Bingöl (Turkey) local markets. *Biological Diversity and Conservation*. 5 (3), 155-161.
- Sarı, A.O., O uz, B., Bilgiç, A., Tort, N., Güvensen, A., ve enol, S.G. (2010). Ege ve Güney Marmara Bölgelerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler. *Anadolu Journal of AARI*. 20 (2), 1-21.
- Savvides, L. (2000). Edible wild plants of the cyprus flora. Nicosia.
- Tsintides, T., Christodoulou, C.S., Delipetrou, P., ve Georghiou, K. (2007). The red data book of the flora of Cyprus. Lefko a.
- Tulukcu, E. ve Sa dıç, O., (2011). Konyada Aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve kullanılan kısımları, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 27 (4), 304-308.
- Tuzlacı, E. ve Erol, M.K. 1999. Turkish Folk Medicinal Plants, Part 2: E irdir (Isparta). *Fitoterapia* 70, 593-610.
- Tuzlacı, E. ve enkarde , . (2011). Turkish folk medicinal plants, X: Ürgüp (Nev ehir). *Marmara Pharmaceutical Journal*. 15, 58-68.

Uslu, T. (2007). Medicinal and posinous plant of North Cyprus. *Orman ve Av Dergisi*, 84(5), 43-46. Ankara.

Vehbi, V. (1991). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yabancı çiçekleri ve tıbbi bitkileri. *K. K. T. C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları- 20*. ISBN: 975-17-0797-8.

Viney, D. E. (1994). An illustrated flora of North Cyprus, vol 1. Koeltz Scientific Books, Koenigstein.

Viney, D. E. (1996). An illustrated flora of North Cyprus, vol 2. A.R.G. Gantner Verlag K.-G. Vadus/Liechtenstein.

Yaldız G., Yüksek T., ekerolu N., (2010). Rize ili florasında bulunan tıbbi ve aromatik bitkiler ve kullanım alanları. *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi*. 3, 1100-1114.

Yılmaz, G. ve Güvenç, A., 2007. Ankara'da aktarlarda 'Adaçayı' adı altında satılan drogların morfolojik ve anatomik olarak incelenmesi. *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 36(2), 87-104.

Yorgancı, A. (2004). Kuzey Kıbrıs'ta arazi kullanımını açısından uygun buğday alanlarının mekansal analizi. 3. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilim Günleri 6-9 Ekim.

Yorgancıoğlu, O. (2000). Kıbrıs Türk Folkloru- Duydum Gördüm Yazdım. Gazimausa, Canbulat Basımevi, II. Baskı.

Yorgancıoğlu, G. (2010). Kıbrıs coğrafyası. Turist Rehberi.

Yücel E., ve Tülükoğlu A. (2000). Gediz, (Kütahya) Çevresinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler. *Çevre Koruma Dergisi*. 9(36), 12-14.

Zannettoy Pandeli, K. (1998). The medical plants of Cyprus. Larnaca. ISBN: 9963-8368-0-1.

Ek 1.: Aktar ve Halk Pazarında Tıbbi Bitki Satıcı Yapan 14 Kaynak Kişiyeye Uygulanan 14 Soruluk Anket Formu.

YAKINDOĞU ÜNİVERSİTESİ ECZACILIK FAKÜLTESİ

FARMASÖTİK BOTANİK

**KKTC'DE AKTARLARDA SATILAN TIBBİ BİTKİLER VE KULLANILAN KISIMLARI
BAZILIKLI ÇALIŞMANIN ANKET FORMU**

*“Bu anket, tıbbi bitkilerin etkin ve güvenli kullanımını arttırmaya yönelik bir araştırmadır.
Katılımınız sadece bu amaca hizmet edecektir ve size herhangi bir sorumluluk yüklememektedir.”*

*****Aktar dükkanınızda satılan tıbbi bitkiler hakkında bilgi vererek yaptığımız bilimsel araştırmaya yardımcı olmak ister misiniz?**

Evet

Hayır

Anket no:

Tarih:

I. KİŞİSEL BİLGİLER

1. Adınız - Soyadınız :.....

2. Yaşınız:.....

3. Cinsiyetiniz:

Kadın

Erkek

4. E ğitim Durumunuz:

İlkokul Ortaokul Lise Üniversite Lisansüstü

5. Mesle ğiniz:.....

6. Aktarınızda bulunan tıbbi bitkiler/droĝlar hangileridir?

.....
.....
.....
.....
.....

7. En çok satılan droĝ/ tıbbi bitkiler hangisidir?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

8. Droĝ satı larını ne gibi faktörler etkiliyor?

9. Yararlandığınız tıbbi bitkileri/drogları nereden/nerelerden sağlıyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

(5)Kesinlikle evet (4)Evet (3)Fikrim yok (2)Hayır (1)Kesinlikle hayır

Bitkiyi kendim yetiştiriyorum.	5	4	3	2	1
Bitkiyi ya adımlık bölgeden doğrudan toplayorum.	5	4	3	2	1
Ekili arazi içinden toplayorum	5	4	3	2	1
Yurtdışından ithal ediyorum	5	4	3	2	1
Diğer (Belirtiniz.....)	5	4	3	2	1

10. Tıbbi bitkiler/droglar hangi endikasyonlar için kullanılmaktadır?

Üst solunum yolu enfeksiyonları	5	4	3	2	1
Kabızlık	5	4	3	2	1
Vücut direncini arttırmak	5	4	3	2	1
Böbrek ve safra kesesi taşlarını düşürmek	5	4	3	2	1
Kanser	5	4	3	2	1
Deri hastalıkları (açıkarma, ekzema, mantar, sedef)	5	4	3	2	1
Gaz giderici, karın ağrıları için	5	4	3	2	1
Hemoroit	5	4	3	2	1
Diğer hastalıklar	5	4	3	2	1
5 4 3 2 1	5	4	3	2	1

11. Tıbbi bitkiler/droglar hakkında bilgi edindi ğ im kaynaklar:

Kitaplar	5	4	3	2	1
Dergiler/Gazete/TV/Medya	5	4	3	2	1
nternet	5	4	3	2	1
Hekimler	5	4	3	2	1
Kom u arkada ve vb tavsiye	5	4	3	2	1
Kendi Deneyimlerim	5	4	3	2	1
Di er (belirtiniz.....)	5	4	3	2	1

12. Bitkilerin kullanımı/ hazırlanma ş ekli tarif ediliyormu?**13. Drogların raf ömürleri ne kadardır?****14. Saklama ko ulları nasıl?**

...Te ekkürler...

Ek 2.: Tıbbi Bitki/Drogların Halka Sunuldu u Aktar ve Halk Pazarlarından Çekilmi Resimler.

